

ΙΣΤΟΡΙΑΙ ΚΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
ΕΡΑΝΙΣΘΕΝΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ*

ΥΠΟ

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΟΡΥΤΣΑΣ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΥΓΙΕΣΤΕΡΩΝ ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΥ ΑΡΧΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΓΡΑΦΗΝ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΠΑΤΕΡΑΣ

Α'. Συντριπτική ἀναίρεσις τοῦ Ἑγγλοῦ μυθογράφου.— Αἱ «Πνευματικὲς ἀσκήσεις» τοῦ πατρὸς Ἰακίνθου.— Ἀτελής ἡ ἐξιστόρησις τοῦ Παραδείσου, ἀκατάλληλος καὶ ἡ γλῶσσα.— Ὁ «Παῦλος» τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἰ. Κοτσώνη.— Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης μεταφραστὴς ἰταλικῶν συγγραμμάτων.— Ἀσφαλὴς ὁδηγὸς εἰς τὰ ἀπορῶμενα τῆς Γραφῆς ἢ παράδοσις καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.—
Τίς κατ' Εἰρηναῖον καὶ Βασίλειον ἡ ὑγιὴς παράδοσις;

Θὰ ἦτο σοβαρὰ παράλειψις, ἐὰν ἄφηνον τὸν ἀνάγνώστην μὲ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ οἰκτροῦ ὀρθολογιστοῦ Ἑγγλοῦ, κατατάξαντος εἰς τὴν μυθολογίαν τὰ περὶ παραδείσου ὑπὸ τῆς Γραφῆς, Παλαιᾶς τε καὶ Νέας, ἐξιστορούμενα. Συμφωνοῦσι δὲ πλεῖστοι ὅσοι τῶν ξένων, τῶν τῆς Τυβίγγης ὑπερκριτικῶν θεολόγων ἠγησαμένων, καὶ τινες δυστυχῶς τῶν ἡμετέρων· διὸ θὰ παρενέρω ἐδῶ εἰς τὸ μέσον τῆς πραγματείας μίαν παρέκβασιν πρὸς ἀνατροπὴν τῶν δοκησιόφων τούτων καὶ ἀσεβῶν, οἵτινες διασειοῦσι τὰς πεποιθήσεις τῶν πολλῶν καὶ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς τούτου προωθοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν σκέψιν καὶ ἀμφιβολίαν τῶν πάντων. *Εἶναι ὑπὸ ἄλλην μορφήν οὗτοι πρόδρομοι τῆς ἀθείας καὶ σύμμαχοι τοῦ κομμουνισμοῦ*, καὶ ἐὰν ἀφήσωμεν αὐτοὺς ἀνεξελέγκτους, δὲν θὰ εἶναι πολὺ μακρὰν νὰ ἀκούσωμεν αὐτοὺς παισιουμένους πρὸς τὸ σατανικὸν τῶν Ἐρυθρῶν ἀγκηουστον κήρυγμα: «οὐκ ἔστι Θεός!» ὅπερ μόνον ἄφρων κατὰ Δαυῖδ θὰ ἐτόλμα νὰ ἐκφωνήσῃ. Ἦκουσε καὶ τὸ πάλαι ὁ φιλόσοφος Φιλόστρατος, διαπλέων τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, τὴν θρηνώδη καὶ γοεράν φωνὴν ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ Ἑλικῶνος ἐξερχομένην: «Ὁ μέγας Πὰν τέθνηκεν!». Ἄλλ' αὐτὸ προεμήγνε τὸ τέλος τῆς εἰδωλολατρείας ἐν Ἑλλάδι, ἥτις ἔμελλε ν' ἀσπασθῇ τὴν νέαν τοῦ Ἰησοῦ θρησκείαν καὶ ν' ἀκούσῃ ἀπὸ βράχου τοῦ Ἀρείου Πάγου διὰ στόματος τοῦ μεγάλου κήρυκος Παύλου τὴν οὐράνιον διδασκαλίαν¹.

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 363 τοῦ ΚΕ' (1954) τόμου.

1. Εἶχεν εἰσαχθῆ πλέον ἐν Ἑλλάδι ὁ Χριστιανισμὸς κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων, ἀφοῦ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τῆς Ὀσσης κατ' Εὐνάτιον ὑπῆρχον μοναχοί. Τότε

Θὰ ἡδυνάμην εἰς ἀπάντησιν τῶν κακοδόξων νὰ παραπέμψω εἰς νεοτύπωτον βιβλίον ἐκδοθὲν διὰ τοῦ «Καλοῦ τύπου» (ἄνευ χρονολογίας) τὸ παρελθὸν ἔτος ὑπὸ τοῦ σεμνοῦ κληρικοῦ πατρὸς Ὑακίνθου. Οὗτος εἰς τὸ κεφάλαιον «Ὁ Παράδεισος» ἀναπτύσσει διὰ βραχέων μὲν,—ἅπερ ἡμεῖς ἐτριπλασιάσαμεν—ἀλλ' ἐμπνευσμένων λόγων τὰ ἐξῆς θέματα :

«Ἡ ἐλπίς τῆς ἀνταμοιβῆς μᾶς βοηθεῖ νὰ ὑπομένωμεν πολλὰς στερήσεις.

«Α'. Ἡ μεγαλῆτερον ἀνταμοιβὴ γιὰ ἓνα χριστιανὸν εἶναι ὁ Παράδεισος. 1. Ὑπάρχει Παράδεισος, τὸ εἶπε ὁ Ἰησοῦς Χριστός, τὸ ἐπιβεβαιώνει τὸ λογικόν. 2. Ἡ εὐτυχία τοῦ Παραδείσου εἶναι ἀπερίγραπτη. α') Δὲν θὰ ὑπάρχη κακόν. β'). Ὑπάρχουν ὅλα τὰ καλὰ : ἀνετη διαμονή, σῶμα δοξασμένο, τέρψεις τῶν αἰσθήσεων.

Β'). Εἰς τί συνίσταται ἡ εὐτυχία τοῦ Παραδείσου ; Ἡ εὐτυχία συνίσταται : α') εἰς τὸ νὰ βλέπωμεν τὸν Θεόν. β') νὰ τὸν ἀγαποῦμε καὶ γ') νὰ τὸν κατέχωμε. Ἡ εὐτυχία αὕτη θὰ εἶναι α') διαρκής. β') χωρὶς ἐνόχλησι καὶ κούρασι καὶ γ') διαφορετικὴ γιὰ κάθε δοξασμένη ψυχή...» σ. 133-143.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὰς δέκα μικρὰς σελίδας περιλαμβάνονται ἀρκετὰ ἐξ ὧν πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἀπαραιτήτως ὁ χριστιανός, ὧν τινὰ συνοδεύονται καὶ διὰ συντόμου διηγήματος ἢ παραβολῆς. Τὰ δυσκολώτερα ὅμως καὶ καθ' ἑκάστην προβαλλόμενα πρὸς λύσιν παρὰ τῶν περιέργων μένουσιν ἄθικτα π. χ. περὶ τοῦ τόπου τοῦ παραδείσου, ποῦ εἶναι ; εἰς τὸν οὐρανὸν ἢ εἰς τὴν γῆν ; περὶ τοῦ εἴδους, τί εἶναι ; σωματικὸς ἢτοι ὕλικός ἢ πνευματικὸς ; καὶ αἰσθητὸς ἢ νοητός ; Περὶ τῆς μετὰ θάνατον διαμονῆς ἢ καταστάσεως τῶν ψυχῶν μέχρι τῆς Δευτέρας παρουσίας ἢ τῆς τῶν πάντων ἀποκαταστάσεως καὶ περὶ ἄλλων συναφῶν, ἅπερ ἐξακολουθοῦν νὰ μένωσιν ἅλτα καὶ ἕνεκα τούτου δημιουργοῦντα εὐλόγους σκέψεις, αἵτινες φέρουσι πολλοὺς εἰς ἀπιστίαν, ὅσοι δὲν ἀσπάζονται τὸ δόγμα «πίστευε καὶ μὴ ἐρεῦνα». Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ κατηχητοῦ καὶ καλῶς ἠσκημένου εἰς ψυχοφελῆ βιβλία εἶναι ἐκτεθειμένα πολὺ καλῶς καὶ μετὰ πειστικότητος συνηρηολογημένα, ἀπεφάσισα κατὰ πρῶτον νὰ καταχωρίσω αὐτὰ ὡς ἔχουσιν αὐτολεξεῖ εἰς ἀπάντησιν τῶν φληναφιῶν τοῦ εἰρημένου Ἄγγλου Keighley Snowden. ἀλλὰ δύο τινὰ μὲ ἀνεχαίτισαν :

Πρῶτον ἡ ἄκρα δημοτικὴ, ἣτις δὲν ἔχει καθιερωθῆ εἰσέτι παρ' ἡμῖν εἰς θεολογικὰ συγγράμματα (περιωρισμένως μόνον εἰς θρησκευτικὰ). Μετὰ λύτης δὲ ἀνέγνων κατ' αὐτὰς εἰς τὸν τύπον, ὅτι μεταφράζεται εἰς τὴν δημοτικὴν τὸ Κυριακοδόμιον τοῦ Θεοτόκη, τὸ πρότυπον γλώσσης ἐκκλησιαστικῆς ! Δὲν θὰ ἀφήσουν κανὲν γλωσσικὸν μνημεῖον ἀξίας αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ; Δὲν

περίπου ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἐξεπέμφθη ἀπὸ τῶν Δελφῶν τὸ κύκνειον γνωστὸν φθέγμα :

«Εἶπατε τῷ βασιλεῖ χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,

οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,

οὐ παγὰν λαλέουσαν, ἀπέσβετο δὲ καὶ λάλον ὕδωρ».

ἔφθανεν ὁ Μηνιάτης καὶ ἄλλοι τόσοι¹; Πρέπει νὰ μάθωσιν, ὅτι τοὺς εἰς τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν λόγους ὁ Θεοτόκης ἐξετύπωσε περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (1766) εἰς δημοτικὴν. καὶ ὅμως μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἱεροσολύμων τῷ 1859, καθ' ἣν εἶχεν ἀφήσει ἐντολήν, ὁ αἰμίμηστος Γερμανὸς Γρηγοράς διώρθωσε τὸ ὕφος καὶ ἐκάλλυνεν αὐτό, ὅπως ἐξέδοτο αὐτὸς ὁ Θεοτόκης τὸ Κυριακοδρόμιον, οὕτινος εἰς 6 ἐκδόσεις ἔμεινεν ἀνέπαφος ἢ γλῶσσα. καὶ τώρα οἱ προκομμένοι Ἕλληνες, μεθ' ὅλην τὴν πρόοδον τῶν γραμμάτων, προσπαθοῦσι νὰ ἐκχυδαίσωσι τὴν ὠραίαν ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν! Ἄγνοοῦσιν, ὅτι δὲν ἀνέχονται, οἱ θρησκευόμενοι μάλιστα, καὶ καλοὶ πατριῶται, τὴν καθημαξευμένην διάλεκτον εἰς τὰ ἱερὰ βιβλία, τὴν θεωροῦσι βεβήλωσιν².

Δεύτερον, τὸ καὶ σπουδαιότερον, ἡ ἔλλειψις τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας.—Ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνέκαθεν ὀνομάσθησαν τὰ τοιαῦτα βιβλία «Πατερικά».—Ὁ πατὴρ Ὑάκινθος, καίτοι μυστικιστὴς ἢ νηπτικός, ὡς λέγομεν ἡμεῖς, καὶ γνήσιος μαθητῆστοῦ ἱεροῦ Ἀβγουστίνου, ὃν ὅμως ἀπαξ μόνον ἀναφέρει, καὶ τοῦ Θωμᾶ Ἀκέμπη—οὗ τὸ περὶ «Μιμήσεως Χριστοῦ» πασίγνωστον βιβλίον μετέφρασε τελευταῖον τῷ 1948 ὁ Β. Φ. (Βασ. Φάβης;) καὶ ἐξέδωκαν οἱ ἀδελφοὶ Maristes—τοῦ ὁποίου ἐπίσης οὐδὲν ἐκ τῶν σχετικῶν ἀναφέρει κεφαλαίων. ταῦτα δὲ εἶναι θαυμάσια ὅθεν μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον τὸ βιβλίον ἔχει τὴν μεῖζω κυκλοφορίαν. Τοιοῦτος ὢν ὁ συγγραφεὺς, ἐπαρκῶς ἐντριβῆς περὶ τὴν σχολαστικὴν θεολογίαν, ἀνθολογήσας δίκην μελίσης τὰ διδάγματα τῶν μεγάλων μυστικῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀπέφυγε ν' ἀναφερθῆ εἰς αὐτούς, ἴσως διότι προώριζε τὸ βιβλίον διὰ τὸν κοινὸν λαόν. Εἶμαι

1. Σημειωτέον, ὅτι τὸ Κυριακοδρόμιον τοῦ Θεοτόκη εἶναι τερπνόν, ἀντὶ κηρύγματος, ἀνάγνωσμα ἐπ' ἐκκλησίας κατὰ Κυριακὴν εἰς ὅλας τὰς μονὰς καὶ σκήτας τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ὁ Μηνιάτης μόνον τὴν Μ. Παρασκευὴν ἀκούεται!

2. Μοναχὸς εὐλαβῆς καὶ λίαν μεμορφωμένος καὶ λαμπρὸς βιβλιοθηκᾶριος μεγάλης ἀθωίτιδος μονῆς καὶ ἐξαιρετὸς Ἁγιορείτης, γράφει μοι ἀπὸ 25-12-54 τὰδε: «Δὲν ἠλπίζα ποτε, ὅτι οἱ κληρικοὶ μας θὰ ἐκηρμνίζοντο εἰς τὴν ἀθλιότητα, καὶ ἐφρόνουν πάντοτε, ὅτι ὁ ἐκπίπτων γλωσσικῶς εἰς φραστικὴν χυδαιότητα ἐν τῇ γραπτῇ κυρίως λόγῳ ἔχει ἐκπέσει προηγουμένως ἠθικῶς, ἐθνικῶς, κοινωνικῶς, θρησκευτικῶς. καὶ ἄς ἔχουν τὴν δόξαν αὐτὴν οἱ λαϊκοὶ «λογοτέχνες». Γράφω δὲ ταῦτα ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς μεταφράσεως Γερμανικοῦ ἔργου «Ὁ Παῦλος» [τοῦ Holzner, ἐκδ. β', ἐν Ἀθήναις 1950, 8ον, σ. 541 μετὰ πολλῶν ἐν τέλει ἐκτὸς ἀριθμοῦ εἰκόνων], τὴν ὅποιαν ἐφιλοτέχνησε! ποῖος; ὁ ὑποψήφιος ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἱερεὺς τῶν ἀνακτόρων ἀρχιμ. Κοτσώνης. Τὸ βιβλίον τοῦτο μοῦ τὸ ἔφερεν ἀδελφός νὰ τοῦ εἰπῶ τὴν κρίσιν μου, ἀλλ' ὅταν συνήντησα τὴν φράσιν: «Ὁ Παῦλος ξαρώνει στὸ κοφίνι» (παρалаίπειται λέξις τις τραχεῖα, δεικνύουσα ἀποστροφὴν), τὸ ἔκλεισα καὶ τὸ ἐπέταξα ἀπὸ τὰς χεῖρας μου». Εἶχον ἐλέγξει περὶ τούτου τὸν ἅγιον ἀρχιμανδρίτην, ὃν δὲν ἔπαυσα νὰ ἐκτιμῶ παρ' ὅλας τὰς παρεξηγήσεις, καὶ εὐτυχῶς με ἤκουσε, καὶ δύο νέα πονημάτια, ἅπερ εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ πέμψῃ, ὢν τὸ ἕτερον εἶναι: «Τὸ ἐνθουσιαστικὸν στοιχεῖον τῶν πρώτων μαρτύρων», εἶναι εἰς καθαρεύουσαν λαμπράν.

λοιπὸν ἠναγκασμένος νὰ μεταποιήσω τὴν φράσιν εἰς τὰ μέρη, ἅπερ θὰ δα-
 νεισθῶ, νὰ μεταπλάσω αὐτὰ κατὰ τὸ λεκτικὸν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θεολογίας καὶ
 ἅμα νὰ πλουτίσω αὐτὰ ἐκ τοῦ ἀκένωτου θησαυροῦ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πα-
 τέρων καὶ διδασκάλων. Οὕτως εἰργάσθη καὶ ὁ μακαρίτης Νικόδημος ὁ Ἁγιο-
 ρεΐτης, ὃν πρόκειται νὰ ἀγιοποιήσῃ ἡ Ἐκκλησία, εἰς τὰ δύο κυρίως συγ-
 γράμματα, ἅπερ ἐσχάτως ἡ κριτικὴ ἀπέδειξεν, ὅτι εἶναι μεταπεφρασμένα ἐκ
 τοῦ Ἰταλικοῦ, τὰ «Πνευματικὰ γυμνάσματα» (ὧν τὴν ξενικὴν προέλευσιν
 ἤλεγξε τὸ πρῶτον ὁ σύγχρονός του, ὁ διδάσκαλος Θεοδώρητος προηγού-
 μενος Λαυριώτης, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, ἐν τῷ Κώδικι τῆς Ἁγίας Ἄννης. Τοῦ-
 τον ἡμεῖς ἀνεκαλύψαμεν καὶ περιεγράψαμεν καὶ εἰς τύπον ἐξεδώκαμεν (βλ.
 Θεολογίαν ΙΣ΄, σ. 350-354), καὶ τὸ «Περὶ συνεχοῦς μεταλήψεως». Τοῦτο λέ-
 γεται, ὅτι εἶναι ἡ μετάφρασις τῶν τοῦ αἰρετικοῦ Μολίνου, Δυτικοῦ συγγρα-
 φέως, ὁ δὲ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης τολμήσας ν' ἀναμιγνύῃ αὐτὸν εἰς τὴν
 ἀπὸ τῆς ἕδρας ἐν Ἰωαννίνοις διδασκαλίαν, κατεδικάσθη, ὁ σοφὸς ἐκεῖνος
 διδάσκαλος τοῦ γένους, ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Τοιαύτην, ὡς ᾄδεται,
 ξενικὴν καταγωγὴν ἔχει καὶ ἐν τῶν καλλιτέρων ἠθικοπλαστικῶν συγγραμμά-
 των του, ὁ «Ἀόρατος πόλεμος». *Τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῶν εὐαγγελικῶν
 ρητῶν, ἅπερ ἀφθόνως προσάγει ὁ Ὑάκινθος, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀπορ-
 ρήτων ἀνευρίσκομεν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἁγίων Πατέρων.* οὕτως ἐδι-
 δάχθημεν καὶ οὕτω πιστεύομεν. Κατὰ τον 19 κανόνα τῆς 5' οἰκουμ. συνό-
 δου: «*Εἰ γραφικὸς ἀνακηνηθεὶ λόγος, μὴ ἄλλως τοῦτον ἐρμηνευέτωσαν
 ἢ ὡς ἂν οἱ τῆς ἐκκλησίας φωστῆρες καὶ διδάσκαλοι διὰ τῶν οἰκείων συγ-*

1. Ὁ τίτλος «Πνευματικὰ γυμνάσματα» δὲν εἶναι τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστ. φι-
 λολογίας ἰδιάζων, ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ μετὰ χεῖρας βιβλίου: «Πνευματικὸς
 ἀσκήσεις». *Μετὰ τὸν Θεοδώρητον κριτικὴν ἤσκησαν ἄλλοι τε καὶ ὁ Φίλιππος Meyer,*
 ὁ γνωστὸς ἐκδότης τῶν Γυπικῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους Die Haupturkunden für die
 Geschichte der Athosklöster, ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte, τόμ. XI,
 1890, σ. 430 ἔ. 539 ἔ. Ὁ «Ἀόρατος πόλεμος» εἶναι τοῦ Λαυρεντίου Scupoli τὸ Com-
 battimento spirituale (= Πνευματικὸς πόλεμος), ἀκμάσαντος μετὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ'
 αἰῶνος. (βλ. Ἀκτίνας ΙΣ΄, 1953, σ. 454, 511. Ἐνταῦθα κακῶς γράφεται, ὅτι τὸν «Ἐνεργη-
 τηρὸν» συνεκρίθησεν ὁ Νικόδημος. Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι πόνημα τοῦ ἁγίου Μακα-
 ρίου Νοταρά, ὡς καὶ ἡ «Φιλοκαλία». Τούς προλόγους μόνον ἔκαμεν ὁ Νικόδημος κατὰ
 πρόσκλησιν τοῦ συγροτήσαντος τὰ δύο ταῦτα ὀγκώδη καὶ σπουδαιότατα βιβλία, ὡς
 γράφει ὁ βιογράφος τοῦ Νικοδήμου Εὐθύμιος (βλ. καὶ Σάβθαν Νεοελλ. Φιλολ. σ. 624:
 «Τῷ 1776 Μ. ὁ Ν. «τῷ παρέδωκε τὴν Φιλοκαλίαν πρὸς ἐπιθεώρησιν καὶ ὁ Νικό-
 δημος συνέθετο τὸ προοίμιον καὶ τοὺς συνοπτ. βίους τῶν ἐν αὐτῇ ...συγγραφῶν,
 κελύσει τοῦ αὐτοῦ διορθώσας τὸν Εὐεργετηνόν...». Δὲν παρετήρησε ταῦτα ὁ φιλό-
 πονος νέος βιογράφος τοῦ Νικοδήμου κ. Ἰ. Κολιτσάρας εἰς τὰς «Ἀκτίνας». Τὰς
 ἐξ Ἰταλικῶν ἔργων μεταφράσεις εἰσήγαγον τὸ πρῶτον οἱ Κρηῖτες, ὡς ὁ Ἰω. Μορεζῆνος
 καὶ Ἀγάπιος ὁ Λάνδος, ὅστις προσήνεγκεν ἡμῖν τὴν περιφημὸν «Ἀμαρτωλῶν σωτη-
 ρίαν», ὅπου γράφει, ὅτι ὁ ὄνος, ἐφ' οὗ ἐκάθησεν ὁ Χριστός, ἐπέταξεν καὶ ἐσταμά-
 τησεν εἰς πόλιν τῆς Ἰταλίας! Ἐξετύπων δὲ ταύτας ἀνωνύμως διὰ τὸ ἀσκανδάλιστον.

γραμμάτων παρέθεντο» ἤτοι συμφώνως τῇ παραδιδομένη τῆς ἐκκλησίας διδασκαλία, ἄλλως «λάθοιμεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καίρια ζημιούντες τὸ Εὐαγγέλιον, μᾶλλον δὲ εἰς ὄνομα ψιλὸν περιϊστῶντες τὸ κήρυγμα» κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον (καν. 91, Σύνταγμ. Α', σ. 283). Καθ' ἐκάστην τὴν Γραφήν δεξιόντες σταματῶμεν εἰς τὰ ἀπόρρητα ἀναφωνοῦντες; «Κύριε, ἀντλημα οὐχ ἔχω...» ὁ δὲ ἁγιώτατος Κύριλλος Ἱεροσολύμων ἐπιτακτικῶς φωνάζει: «δεῖ γὰρ περὶ τῶν θείων καὶ ἁγίων τῆς πίστεως μυστηρίων μηδὲ τὸ τυχὸν ἄνευ τῶν θείων παραδίδοσθαι γραφῶν καὶ μὴ ἀπλῶς πιθανότητι καὶ λόγων κατασκευαῖς παραφέρεσθαι, μηδὲ ἔμοι τῶν ταυτὰ σοι λέγοντι ἀπλῶς πιστεύσης, ἐὰν τὴν ἀπόδειξιν τῶν καταγγελλομένων ἀπὸ τῶν θείων μὴ λάβῃς γραφῶν» (Κατήχ. Δ', κεφ. ιζ').

Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν ἀμηχανίᾳ καταφεύγομεν πρὸς τὴν τῶν γραφικῶν ρητῶν διασάφησιν εἰς τὴν παράδοσιν. «Δεῖ δὲ καὶ παραδόσει κεχοῆσθαι», διδάσκει ὁ ἱερός Ἐπιφάνιος· «οὐ γὰρ πάντα ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς δύναται λαμβάνεσθαι· διὸ τὰ μὲν ἐν γραφαῖς, τὰ δ' ἐν παραδόσει παρέδωκαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, ὡς φησὶν ὁ ἀπόστολος: «ὡς παρέδωκα ὑμῖν». καὶ ἄλλοτε: «οὕτω διδάσκω καὶ οὕτω παρέδωκα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις» (Migne Patr. gr. τόμ. MA', 1048). καὶ ὁ Ρώμης πάπας Κλήμης, ἐν epist. V, De communī vita et reliquiis A', 508 συμφώνως τῇ παραδόσει ἐρμηνευτέον τὰς Γραφὰς γράφει. Ἄλλα σημαντικώτεροι εἶναι περὶ τούτου οἱ λόγοι τοῦ Γρηγορίου Νύσσης: «Εἰ μὲν τοιοῦτόν τι εὗρομεν, δι' οὗ τὸ ἀμφίβολον τῆς διανοίας ἡμῶν ἐρεισθεῖη, εὖ ἂν ἔχοι· εἰ δὲ καὶ ἀνώτερος ἐλεγχθεῖη τοῦ προβλήματος ὁ ἡμέτερος λόγος, τὴν μὲν παράδοσιν, ἣν παρὰ τῶν πατέρων διεδεξάμεθα, φυλάξωμεν εἰσαεὶ βεβαίαν τε καὶ ἀκίνητον, τὸν δὲ συνήγορον τῆς πίστεως λόγον παρὰ τοῦ Κυρίου ζητήσωμεν. καὶ εἰ μὲν εὐρεθεῖη παρὰ τινος τῶν ἐχόντων τὴν χάριν, εὐχαριστήσωμεν τῷ δεδοκῶτι τὴν χάριν, εἰ δὲ μὴ οὐδὲν ἦττον ἐπὶ τῶν ἐγνωσμένων τὴν πίστιν ἀμετάθετον ἔξομεν». (Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς θεοὺς Patr. gr. Migne, τόμ. MΓ', σ. 117). Ἀπαιτεῖται ἐν τούτοις μεγίστη ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς παραδόσεως προσοχή. Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος ἀποφαίνεται: «Παρ' οὐδενὸς ἄλλου μεμαθήκαμεν τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν δόγμα, ἀλλ' ἢ παρὰ τῶν μεταδόντων ἡμῖν τὸ Εὐαγγέλιον, πρῶτον μὲν τῷ κηρύγματι εἶτα δὲ θείᾳ βουλῇ ταῖς θείαις γραφαῖς χρώμενοι ὡς θεμελίῳ καὶ στυλῷ τῆς πίστεως. οὐδὲ τολμῶμεν εἰπεῖν, ὅτι ἐκήρυσσον πρὸ τοῦ καταστήσαι εἰς τελείαν γνῶσιν, ὡς τινες ὑπολαμβάνουσι καυχώμενοι, ὅτι διορθοῦσι τοὺς ἀποστόλους». Τὸ χωρίον τοῦτο ἀναφέρων ὁ Ἰωακείμ Φορόπουλος (ἀποθανὼν ὡς μητροπολίτης Πελαγονίας) εἰς τὸ μεταφρασθὲν ἔργον: «Οἱ Ἀρειανοὶ ὑπὸ Νεωμάρου σ. 48, ἐπάγεται: «Ἐκ τούτου τοῦ χωρίου τοῦ Εἰρηναίου ἡ ἀποστολικὴ παράδοσις προβάλλεται οὐχ ὅπως ἀντικαταστήσῃ τὴν Γραφήν, ἀλλ' ὅπως ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς ἀνασκευάσῃ τὰς ἀκέρους καὶ ἀνθαιρέτους δοξασίας τῶν αἵρετικῶν. Δέον δὲ μετὰ προσοχῆς νὰ δια-

κρίνωμεν μετὰ τοῦ πατρὸς ἐκείνου μεταξὺ παραδόσεως ἀντικαθιστώσης ἢ διαφθειρούσης τὰ θεόπνευστα λόγια καὶ παραδόσεως ἐπιρρωννυούσης καὶ διασαφηνιζούσης τὴν Γραφὴν καὶ ὅλως αὐτῆς ὑποδεεστέρας» (σ. 49). Ὁ δὲ Μ. Βασίλειος παρακληθεὶς, ἵνα ὁμιλήσῃ περὶ πίστεως καὶ εἰσάγων τὸν ἀναγνώστην, λέγει, ὅτι κατὰ τῶν αἰρειτικῶν πολεμῶν ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῆ φωνὰς ἥτοι λέξεις καὶ φράσεις ἐκ τῆς ἐγγράφου μὲν παραδόσεως, «ὅμως δ' οὖν οὐκ ἀπεξενωμένας τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν εὐσεβοῦς διανοίας». Ἀλλά, ὥσει μεταμεληθεὶς δι' ὅσα τότε εἶπεν, ἐπιλέγει: «Νῦν δὲ πρὸς τὸν κοινὸν ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν σκοπὸν ἀρμόζον ἐλογισάμην...εἰπεῖν, ἃ ἐδιδάχθην παρὰ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, φειδόμενος μὲν καὶ τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἐκείνων, ἃ λέξει μὲν αὐταῖς οὐκ ἐμφέρεται τῇ θείᾳ γραφῇ, διάνοιάν γέ μιν ἐκείνην τὴν ἐγκειμένην τῇ γραφῇ διασώζει. ὅσα δὲ πρὸς τῷ ξένῳ τῆς λέξεως ἔτι καὶ τὸν νοῦν ξένον ἡμῖν ἐπεισάγει, καὶ ἃ οὐκ ἔστιν ὑπὸ τῶν ἁγίων γραφῶν κηρουσόμενα εὐρεῖν, ταῦτα ὡς ξένα καὶ ἀλλότρια τῆς εὐσεβοῦς πίστεως παντάπασι παραιτούμενος ἀποκηρύττω»¹. Διὰ ταῦτα πάντα ἦτοι καὶ διὰ τὴν ἀπουσίαν πατερικῶν μαρτυριῶν καὶ διὰ τὴν ἀπροσδιόνυσον γλῶσσαν ἀνέλαβον νὰ συμπληρώσω καὶ διορθώσω τὸ κεφάλαιον τοῦ πατρὸς Ὑακίνθου.

Β'. Διὰ τὸν Χριστιανὸν ἢ μεγαλητέρα ἀνταμοιβὴ εἶναι ὁ παράδεισος. Ἀλλὰ τί εἶναι παράδεισος; Τί γνωρίζομεν ἐκ τῆς Ἀγ. Γραφῆς;

Οὐδὲν ἄλλο παρακινεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ ὑποβληθῆ εἰς πολλοὺς κόπους καὶ μεγάλας θυσίας, εἰ μὴ τὸ κέρδος καὶ ἡ ἐλπὶς μεγάλης ἀνταμοιβῆς. Ὁ ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἐπαναστατήσας ἐν Αἰγύπτῳ ἔφυγεν ἐκ τῆς δουλείας, διεπέρασε διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Φαραῶ μετὰ μεγάλης στρατιᾶς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἐβάδιζεν χρόνους μακροὺς εἰς τὴν ξηρὰν τῆς Ἀραβίας ἔρημον ὑποφέρων δεινὰς τλαιπωρίας ἐπὶ τῇ ἐλπίδι καὶ μόνον νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ὁ ἀθλητὴς, λέγει ὁ Παῦλος, δὲν διστάζει νὰ ὑποβληθῆ εἰς ἀναριθμήτους θυσίας καὶ στερήσεις, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ἔπαθλον. Ὁ Δαβὶδ, ὁμολογεῖ, ὅτι ἔμεινε χάριν ἀνταμοιβῆς πιστὸς εἰς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ: «Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου τοῦ ποιῆσαι τὰ δικαιώματά σου εἰς τὸν αἰῶνα δι' ἀντάμειψιν» (Ψαλμ. ρη', 112). Καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ Παῦλον «ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χάριτος ὑπέμεινε σταυρὸν αἰσχύνης» (Ἐβρ. ιβ', 2). Ἐκ τούτου ἀφορμώμενος ὁ ἀπόστολος προλογίζε-

1. Περὶ Πίστεως, Τόμ. Β, ἐκδ. β' ὑπὸ Garnier, σ. 312. Παρὰ ταῦτα Θεόδωρος ὁ Στουδίτης δογματίζει: «Πολλὰ δὲ, ἃ οὐ γέγραπται λέξεσιν αὐταῖς, ἰσοδυναμεῖ δὲ τοῖς γεγραμμένοις, τοῖς ἁγίοις πατέρας κηθήσκονται. καὶ γὰρ ὁμοούσιος ὢν τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς οὐκ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ, ἀλλὰ πρὸς τῶν πατέρων ὕστερον τετράνωται. ὡσπερ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἡ Θεοτόκος ἢ Κυριοτόκος, ἄλλα τε, ἅττα μακρὸν ἔστιν ἀπαριθμεῖν, ἀφ' ὧν μὴ ὁμολογουμένων ἐν τῇ Γραφῇ ἐξήρηται ἢ ἀληθινὴ λατρεία ἡμῶν» (Patr. gr. Migne, τόμ. 99, σ. 356c).

ται ταῦτα περὶ τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως: «ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν. ἔτεροι δὲ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πείραν ἔλαβον, ἔτι δεσμῶν καὶ φυλακῆς, ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, κακονχοῦμενοι, θλιβόμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς. Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἔκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν» (ια', 35-40). Μεθ' ὃ οὕτως ἄρχεται τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου: «Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περιεκείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων... δ' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν» κτλ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ἐπικληθεὶς χρυσοορόσας, αὐτὰ ψάλλει εἰς τοὺς 40 μάρτυρας, τοὺς τελειωθέντας ἐντὸς τῆς πεπαγωμένης λίμνης τῆς Σεβαστείας:

«Φέροντες τὰ παρόντα γενναίως,
Χαίροντες τοῖς ἐπιζομένοις
πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον οἱ ἅγιοι μάρτυρες...
*Δριμύς ὁ χειμῶν, ἀλλὰ γλυκὺς ὁ παράδεισος.
Ἄλγεινὴ ἡ πῆξις, ἀλλ' ἠδεῖα ἡ ἀπόλαυσις...*
Μικρὸν ὑπομείνωμεν,
ἵνα τοὺς στεφάνους τῆς νίκης ἀναδησώμεθα» (Μηνναῖον 9 Μαρτίου)

Ὁ Χριστὸς λοιπὸν καὶ τὰ στίφη τῶν ἁγίων μαρτύρων πρὸς τὴν μέλουσαν χαρὰν καὶ αἰωνίαν δόξαν ἀφορῶντες, ἦν θὰ ἀπέκτων μετὰ θάνατον, ὑπέμειναν ἐκεῖνος μὲν τὸν σταυρικὸν καὶ τὸν ἀτιμωτικὸν θάνατον, οὗτοι δὲ τὰ βασανιστήρια καὶ τὸ τραγικὸν τέλος.

Γυνὴ τις ἐπὶ ἔτη ἦτο κεκλεισμένη εἰς τὸ τελευταῖον διαμέρισμα πολυκατοικίας, καὶ πιασμένη, ὅπως ἦτο, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ ποτέ. «Πῶς κατορθώνεις νὰ μείνης ἐδῶ μέσα καὶ νὰ μὴ πλήττης;» τὴν ἠρώτησε ἡμέραν τινὰ γνωστή της, ἣ ὁποία ἐπῆγε νὰ τὴν ἐπισκεφθῆ. «Ὅταν πλήττω, ἀπήντησεν ἐκεῖνη, σύρομαι εἰς τὸ παράθυρον καὶ βλέπω ὑψηλὰ καὶ λαμβάνω θάρρος». «Καὶ τί ἔμπορεῖς νὰ ἰδῆς ἀπὸ τὸ παράθυρον, ποῦ νὰ σὲ ἀνακουφίσῃ;» ἐρωτᾷ πάλιν ἡ ἐπισκέπτρια. «Βλέπω τὸν οὐρανὸν καὶ λέγω ἐκεῖ εἶναι ἡ παντοτεινὴ μου κατοικία, θάρρος», συνεπλήρωσεν ἡ ἀσθενής. «Ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς ἀυλὰς τοῦ Κυρίου (Ψαλμ. πγ', 2) Καὶ ἡμεῖς εἰς τὰς τοῦ βίου στενοχωρίας, ἃς ὑψάνωμεν τὴν σκέψιν μας εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ παραδείσου, ποῦ μᾶς περιμένει, ἂν μείνωμεν πιστοὶ εἰς τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, καὶ ἵνα ἐκπληρώσωμεν τελειότερον τὸ καθῆκον τοῦτο, ἃς μελετήσωμεν νῦν τὴν εὐτυχίαν τοῦ παραδείσου.

Ἐπάρχει παράδεισος; Ἡ ὑπαρξὶς τοῦ παραδείσου εἶναι ἀλήθεια, τὴν

ὁποῖαν εὐτυχῶς παραδέχονται πάντες χωρὶς νὰ ἀμφιβάλλωσιν. Καλὸν εἶναι ἐν τούτοις νὰ ὑπενθυμίσωμεν, ὅτι ἡ ἀλήθεια αὕτη ἔχει ἀποκαλυφθῆ ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τὸ λογικόν. Ὁ λογικὸς ἄνθρωπος ἄνευ δυσκολίας βλέπει καὶ ὁμολογεῖ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀναγκαιότητά της, ὁ μὴ παραδεχόμενος αὕτην ἀσφαλῶς ὁ τοιοῦτος δὲν ἔχει πίστιν ἀληθινήν.

Ἡ ἀγία γραφή πολλαχοῦ ὁμιλεῖ περὶ παραδείσου. Ἐναφέρομεν δύο μόνον χωρία: «Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε», μᾶς λέγει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, «ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφῆτας τοὺς πρὸ ὑμῶν»¹. Ἐπομένως ὑπάρχει ἄλλη ζωὴ, διὰ τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ χαίρωμεν καὶ νὰ ἀγαλλιῶμεν. Καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, ἐν τῇ Δευτέρᾳ παρουσίᾳ, μᾶς λέγει πάλιν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ὁ δίκαιος κριτὴς θὰ εἴπῃ: «Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου... καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι (ἄσσοι θὰ εἶναι εἰς τὰ ἄριστερά) εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς τὴν ζωὴν αἰώνιον» (Ματθ. κε', 34).

Ὁ πόθος καὶ ἡ νοσταλγία τοῦ καλοῦ χριστιανοῦ εἶναι ἡ ἐπάνοδος του «εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου», εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν παλαιὰν πατρίδα, ὅθεν ἐξέπεσαν ἐνταῦθα εἰς «τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος». Ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος, ὅστις κατῴκει πλησίον τῆς κοιλάδος ταύτης, γράφει πού: «Ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου»². Πρέπουσα ἡ τοιαύτη διάθεσις τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν· τρέχουσι γὰρ εἰς οἶκον Κυρίου, ἐν ᾧ λειτουργοῦσιν ἄγγελοι καὶ τῷ θείῳ παρεστήκασι θυσιαστηρίῳ, κἄν μὴ τοῖς τῆς σαρκὸς ὁρῶμεν αὐτοὺς ὀφθολομοῖς· ὅθεν καὶ ὁ Νύσσης διαγορεύει: «καὶ οἱ ἅγιοι δὲ στεναίξουσιν ἐν τῇ εἰς τὸν βίον παροικία βαρυνόμενοι ἐπ' αὐτῇ, ποθοῦσι δὲ τῇ ψυχῇ καὶ ἐκλείπουσιν εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου». Ὅταν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου δὲν σελαγίζεται ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ παραδείσου καὶ δὲν ἔχη τὴν εὐκαιρίαν ὁ ἄνθρωπος νὰ παρηγορῆται ἐκ τῆς χαρᾶς καὶ μεθέξεως τῆς μετὰ οὐρανίων πνευμάτων εὐφροσύνης, τότε πάλιν ἀκούομεν τὸν βαρυθυμοῦντα Δαβὶδ κραυγάζοντα σχετλιαστικῶς: Οἴμοι! ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη, κατεσκήνωσα μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδᾶρ

1. Ματθ. ε', 12. Τὸ πλήρες ἔχει ὁδε: «Μακάριοι ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς (οἱ ἄνθρωποι) καὶ διώξωσι καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ἡμῶν ψευδόμενοι ἐνεκεν ἐμοῦ. Χαίρετε κτλ.» 11. καὶ οἱ ἄλλοι μακαρισμοὶ ἀντὶ τούτου ἔχουσι «βασιλείαν τῶν οὐρανῶν».

2. Τὸ πλήρες εἶναι: «Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων ἐπιποθεῖ κτλ.». Εἶναι ὁ πλήρης θεοῦ ἔρωτος 83 ψαλμὸς, ὃν ὁ Δαβὶδ εἰς στιγμὰς τοῦ στενοχώρου βίου ἔψαλλε πρὸς τὸν Θεόν. Τὸ ἐκλείπει ἐνταῦθα ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ καταφεύγειν καὶ ἀναλύεσθαι ἢ κατασταλάζειν εἰς τὸ ποθούμενον· διὸ καὶ κατωτ. λέγει, στ. 10-11: «Ὅτι κρείσσων ἡμέρα μ'α ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ χιλιάδας. Ἐξελέσάμην παραρριπτεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μᾶλλον ἢ οἰκεῖν ἐν σκηνώμασιν ἀμαρτωλῶν».

(Ψαλμ. ριθ', 5). Τὸ Κηδάρ κατὰ τὸν Ὁριγένην «σκοτασμός ἐκληπτέον θεωρητικῶς». Κατὰ τὸν ὅσιον Νικήταν. «Αὕτη ἡ φωνὴ καὶ αὐτὸς ὁ ἔβαινετός θρηγῆνος τῶν εἰς τέλειον ἄνδρα πεφθακότων ἐστίν' ἐπειδὴ τῶν τελείων αἱ ψυχαὶ ἄσκιοί εἰσιν, ἀελαμπεῖς καὶ πεπληρωμένοι φωτὸς ἀγαθοῦ· ἥνικα δὲ τῆς ἀνωθεν θεωρίας ἀποσπασθῆ ὁ νοῦς αὐτῶν, ὁ κεκαθαρμένος, διὰ τινα τοῦ σώματος ἀνάγκην καὶ τῆς ἐκεῖθεν εὐφροσύνης καὶ γλυκύτητος ἐκπέσῃ, ὀρῶσι τὰ παρόντα οἷον σκότος βαθὺ ὡς ἐκ μεταφορᾶς τῶν πρὸς τὰς ἀκτῖνας ὀρώντων ἄνω τοῦ ἡλίου, εἶτα πρὸς τὰ κάτω νευσάντων καὶ ἀβλεπούντων ἐπίσης πρὸς τὰ πλησίον καὶ πρὸς τὰ μακρὰν, οὗ χάριν καὶ μακρὰν ἡγούνται τὴν ἐνταῦθα παροικίαν αὐτῶν καὶ ζόφου παντὸς ἀηδεστέραν τὴν ἐν τῷ σκοτεινῷ βίῳ τούτῳ κατασκῆνωσιν αὐτῶν». Ἄλλ' εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν δὲν δύναται νὰ παραμείνῃ ἐπὶ πολὺ ὁ ἄνθρωπος· διὸ ἐξεγείρεται καὶ προστρέχει. «Ὁν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός», ἀνακράζει ὁ προφητάναξ. «Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ἰσχυρόν, τὸν ζῶντα. πότε ἤξω καὶ ὀφθῆσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; Ἐγενήθη τὰ δάκρυά μου ἐμοὶ ἄρτος ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ λέγεσθαί μοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν: ποῦ ἐστὶν ὁ Θεός σου; Ταῦτα ἐμνήσθη... ὅτι διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμαστῆς, ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἔξομολογήσεως (= εὐμωδίας) ἡχοῦ εορτάζοντος» (Ψαλμ. μα', ἐν ἀρχῇ). Ὁ δὲ ἅγιος Χρυσόστομος ἐρμηνεύων τὸν οβ', 25 ἐπάγεται: «Τούτου χάριν σὲ ποθῶ καὶ διψῶ καὶ κατὰ ψυχὴν καὶ κατὰ σῶμα, καὶ τὴν σὴν προσμένω βοήθειαν· σὲ γὰρ ἔχω καὶ μερίδα καὶ κληρὸν καὶ ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν, καὶ οὔτε τῶν ἄνω, οὔτε τῶν κάτω τινὸς ἀφίεμαι, ἀλλὰ σοῦ μόνου»¹.

Τι φθέγγεται ἡ λογικὴ; Τὸ λογικὸν προσεπικυροῖ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν τῆς πίστεως περὶ παραδείσου, ἀναγνωρίζον τὴν ἀνάγκην τῆς ἀμοιβῆς τῶν καλῶν ἔργων. Ἄλλὰ τοιαυτὴ ἀνταμοιβὴ δὲν ὑπάρχει πάντοτε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅποιαν τὸ λογικὸν ζητεῖ, καὶ ὁ Θεός, ὅστις εἶναι δίκαιος, παρέχει αὐτὴν εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν. Πρὸς τούτοις ἡμεῖς ἐπλάσθημεν διὰ τὴν εὐτυχίαν. αὐτὴ εἶναι ἡ ζωηρὰ ἐπιθυμία τῆς καρδίας, ἡ ἀκόρεστος δίψα τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὡς ἀπεδείξαμεν. καὶ αὐτὸς ὁ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καίτοι μακρὰν τοῦ Θεοῦ διαβιώσας, ληστής παρὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο τῆς ψυχῆς τὸ αἷτημα ἐξητήσατο, τὸ «μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου» (Λουκ. ιγ', 42). Ἄλλ' ἡ πείρα διδάσκει, ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀρετῶν καὶ

1. Τοῦτο παρόμοιον εἶναι πρὸς τὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου: «Ἐπεὶ οὐδὲν μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ πλην σοῦ μόνου, ἀναγκαίως οὐδέ τι τῶν ἐπὶ γῆς ἠθέλησα δέξασθαι παρὰ σοῦ, ἅτε φθαρτῶν ὄντων πάντων καὶ προσκαίρων, ἐνὸς δὲ μόνου ηὐχόμενον τυχεῖν καὶ τούτου τῷ πόθῳ κατέτευχον ἑμαυτὸν ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ σὲ μερίδα γενέσθαι μοι καὶ μόνου» Τὰ πατερικὰ ταῦτα χωρὶα εὐρίσκει τις εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ οἰκείου ψαλμοῦ.

τῆς ἐπιδιωκομένης εὐτυχίας δὲν πραγματοποιεῖται εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, ἄρα ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἐκπληρωθῇ εἰς τὴν μέλλουσαν. Καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος δέχεται μεθ' ὑπομονῆς καὶ ἀγογγύστως τοὺς κόπους, τὰς στερήσεις, τὰ βῆσσανα τῆς ζωῆς αὐτῆς, τοῦτο συμβαίνει, διότι αἰσθάνεται ἐνδομύχως ὅτι ὀψέποτε μέλλει ν' ἀνταμειφθῇ εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, εἰς τὸν παραδείσον. Τοῦτου ἕνεκα ὅλοι οἱ λαοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ εἰδωλολάτραι, ὅλαι αἱ θρησκεῖαι, ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα ἔχουσιν υἱοθετήσῃ τὸ ζήτημα τῆς κατ' ἀξίαν ἀνταμοιβῆς εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, ὅπως παραδέχονται καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν ὡς καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν.

Γ'. Τίς ἢ ἐν τῷ Παραδείσῳ ἐξυμνουμένη μακαρία ζωή;— Περὶ τῶν θαυμασίων κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν κτισμάτων.— Διὰ τίνων εἰκόνων καὶ παρομοιώσεων συλλαμβάνομεν ἀμυδρὰν ἰδέαν τῶν ἀπορρήτων καὶ ἀνεκφράστων ἐκείνων ἀγαθῶν;— Εὐδαιμονία ἀδιατάρακτος καὶ ἀτέρμων, ἀπουσία τῆς ἐπιβούλου κακίας.— Ἡ ἀνάγλυφος γνώμη τοῦ Αὐγουστίνου.— Φιλόσοφος ὑψηγορία τοῦ Νύσσης Γρηγορίου.— Διὰ τί ὁ Δαυῖδ «ἐν τῇ ἐκστάσει» του εἶπε τό: «Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης»;

Τὰ ἀπερίγραπτα ἀγαθὰ. Τὰ ἀγαθὰ τοῦ παραδείσου καὶ γενικῶς ἢ ἐκεῖ κατάστασις δὲν περιγράφονται, ὡς ὑπερβαίνοντα τὴν δύναμιν τοῦ περιορισμένου ἀνθρωπίνου νοῦς καὶ οὔτε ἠμποροῦν νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰ πεπερασμένα ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Ὁ ἐπιχειρῶν νὰ περιγράψῃ τὸν παράδεισον ὁμοιάζει μὲ τὸν προσπαθοῦντα νὰ ζωγραφίσῃ τὸ φῶς μὲ ἓνα κάρβουνον. *Ἔστω ἡ ἀνθρωπίνη εὐγλωττία οὐδέποτε θὰ κατορθώσῃ νὰ ἐκφράσῃ τὴν δόξαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ ἐκεῖ ἀγαθὰ.* Αὐτὸ ὡμολόγησε καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὁ ἀνελθὼν μέχρι τρίτου οὐρανοῦ. Οὗτος ἠρόκησθη νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ἐτοιμάσει διὰ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν «ἅ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη» (Α Κορ. β', 2)¹. Ὁ ἱερός συγγραφεὺς τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ οἱ θεοφόροι πατέρες προσεπάθησαν νὰ μᾶς χορηγήσουν ἐννοίαν τινα τοῦ παραδείσου κάλλους συγκρίνοντες αὐτὸ πρὸς ὅσα θαυμαστά βλέπομεν ἐν τῇ γῆ. ἄλλ' αὕτη δὲν ἔχει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, εἶναι μάλιστα ἢ «ἐπικατάρατος γῆ», καὶ οἱ φωστῆρες αὐτῆς δὲν εἶναι ὅμοιοι μὲ λίθον πολύτιμον, ὡς λίθον ἱασπιν, κρυσταλλοειδῆ. Ἴδὲ τὰ δώδεκα θεμέλια τῶν τειχῶν τῆς ἁγίας Σιών, τῆς οὐρανίας πόλεως, καὶ

1. Ὁ ἀρχ. κ. Β. Στεφανίδης ἀναφέρει ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἱστορίᾳ (Ἀθήναι 1948), ὅτι καὶ ὁ ὄσιος Παχώμιος ἀνησπάγῃ ἄλλ' αἱ παραπομπαὶ του εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ σεβ. Halkin ἐκδοθέντα βίον δὲν ἀναφέρουσι τοῦτο εἰς τὸν οὐρανόν. πλῆθος ὅμως συναξαρίων ὑπάρχει, ἅτινα ἀναφέρουσι ὁράσεις καὶ ὀπτασίας ἁγίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν διηγουμένων τὰ θαυμάσια τοῦ παραδείσου.

εἰς αὐτὰ τὰ ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῦ ἁγίου. καὶ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ τείχους εἶναι ἀπὸ ἴασπιν, καὶ ἡ πόλις εἶναι ἀπὸ καθαρὸν χρυσόν, ὅμοιον πρὸς ὕαλον διαφανῆ. καὶ τὰ θεμέλια τοῦ τείχους εἶναι ἐστολισμένα λίθοις πολυτίμοις. καὶ αἱ 12 πύλαι εἶναι 12 μαργαρίται. ἐκάστη δὲ τῶν πυλῶν ἀστράπτει ἐκ μαρμαρυγῆς. καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως εἶναι καθαρὰ ὡς ὕαλος διαφανῆς. καὶ ναὸν δὲν εἶδον εἰς αὐτήν, διότι Κύριος παντοκράτωρ εἶναι ναὸς εἰς αὐτήν καὶ ἁγνίον. Καὶ ἡ πόλις δὲν χρειάζεται τὸν ἥλιον, οὐδὲ τὴν σελήνην διὰ τὰ φέγγωσιν εἰς αὐτήν· διότι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς εἶναι τὸ ἁγνίον (Ἀποκ. κα', 11 - 24). Ψυχὴ εὐσεβῆς λέγε μετὰ τοῦ ἱεροῦ ψαλμοῦ: «Αὕτη ἡ κατάπανσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος, ὧδε κατοικήσω, ὅτι ἠρετισάμην (ἐξέλεξα, ἐπεθύμησα) αὐτήν»¹. Περιδιάβαζε συχνὰ τὰς σκηνάς τοῦ παραδείσου, ἐπισκεπτομένη τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς προφήτας, χαιρετῶσα τοὺς ἀποστόλους καὶ θαυμάζουσα τὰ στίφη τῶν μαρτύρων. Ἀπὸ τὰς σκηνάς τῶν δικαίων κατεύθυνον τὴν φαντασίαν σου εἰς τὸ παλάτιον τοῦ μεγάλου βασιλέως. φέρε αὐτήν ἐκ δώματος εἰς δῶμα. Ἐρμήνευσον εἰς τὴν καρδίαν σου: ἐδῶ πρέπει νὰ δοξολογῶ, ἐδῶ ν' ἀγαπῶ, ἐκεῖ ν' ἀγαπῶμαι. Ἐντὸς ὀλίγου πρέπει νὰ εἶμαι εἰς τοῦ οὐρανόου τούτου χοροῦ καὶ ἐν μεθέξει τῆς οὐρανόου μακαριότητος καὶ ἁρμονίας ἀνεκφράστου. Τὰ δάκρυά μου θέλουσιν ἐξαλειφθῆ, οἱ στεναγμοί μου θὰ μεταβληθῶσιν εἰς μελωδικοὺς φθόγγους καὶ δοξολογίαν. ἡ ἐκ πηλοῦ καλύβη εἰς τερπνὸν παλάτιον. τὰ ῥάκη μου εἰς χρυσοειδῆ ἐνδύματα καὶ ἡ ρυπαρὰ σὰρξ θέλει μεταστοιχειωθῆ καὶ λάβει τὸ δῶρον τῆς ἀφθαρσίας, καὶ θὰ κατασταθῆ ὡς ὁ ἥλιος, σκὴνωμα λαμπρὸν καὶ πνευματικόν· διότι τὰ πρῶτα παρῆλθον. Νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος μετὰ τοῦ Δαβὶδ νὰ εἴπωμεν: «Δεδοξα-σμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ».

Παρατηρῶν τὸν θαυμάσιον τούτον τόπον, εἶπεν ἅγιός τις, ὁποῖος ἀηδῆς κοπρῶν καὶ οἶα εἰρκτὴ φαίνεται μοι ἡ γῆ! ὁποῖα διαφορὰ μεταξὺ ἀνθρώπου ἀδυνατοῦ, πονοῦντος, στεναζόντος, σηπομένου, ἀποθνήσκοντος, καὶ ἑνὸς τῶν τροπαιούχων καὶ λαμπόντων τούτων ἁγίων! Ὁ λαμπρὸς οὗτος ἥλιος πρὸ τῆς δόξης τοῦ οὐρανοῦ πρέπει νὰ σβεσθῆ πλέον ὡς ἀνωφελής. Ὁραῖος καὶ χρήσιμος αὐτὸς εἶναι ὡς πρὸς τὴν λάμπιν μόνον τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου².

1. Ὁ Θεοδώρητος Κύρου ἐρμηνεύων τὸ «Ὡς εὐφραينوμένων πάντων ἡ κατοικία ἐν σοί!» (Ψαλμ. πξ', 7) ἀποφαινεταί: «Ἡ ἐν οὐρανοῖς πολιτεία πάσης ἀθυμίας κεχωρισμένη τὴν ἀκραιφνῆ καὶ ἀθάνατον εὐφροσύνην ἔχει καὶ θυμηδίαν. ταύτην δὲ οὐ παροικοῦσιν, ἀλλ' εἰς αἰῶνα κατοικοῦσιν οἱ τῆς εὐσεβείας τρόφιμοι».

2. Ὑπεθυμίζω, ὅπερ ἔγραφα ἀνωτέρω περὶ τοῦ Ἀθγουστίνου, ὅτι προκειμένου νὰ γράψῃ περὶ παραδείσου ἤτοι περὶ πόλεως Θεοῦ (ἄλλο εἶναι τὸ De civitate dei ἤτοι περὶ θείας πολιτείας) ἔγραψε πρὸς τὸν Ἱερώνυμον ἐν Παλαιστίνῃ διατρέβοντα. Οὗτος ἀπήντησεν, ὅτι «εὐρισκόμενος ἐπὶ τῆς γῆς εἶχον φήμην ἁγίου, ἀλλ' ἐὰν μοὶ ἔλεγέ τις αὐτά, ποῦ βλέπω ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ δὲν θὰ τὰ ἐπίστευον. εἶναι τόσον καταπληκτικά. Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἐδόθη κατ' ὄναρ· διότι, ὅταν ἐφθασε τὸ γράμμα, ὁ ἅγιος εἶχεν ἀποδημήσει εἰς τὰς αἰωνίους μονάς.

Ὁ οὐρανοφοίτης Ἀβγουστίνος πλέον παντὸς ἄλλου ἐνδιατρίψας εἰς τὰς τέρψεις τοῦ παραδείσου ἐξαίρεται εἰς ὕψη καὶ λυρισμοὺς πρὸς παράστασιν τῶν ἐξαισιῶν αὐτοῦ θεαμάτων καὶ τῶν ἀνεκλιμλήτων χαρίτων¹. ἐκεῖ «ἐνθα ὁ ἀληθὴς ἥλιος τῆς δικαιοσύνης τῇ ἐξαισίῳ θέε τῆς αὐτοῦ καλλονῆς ἀπαντας ἀναζωπυροῖ καὶ τοὺς τῆς οὐρανοῦ πατρίδος οἰκήτορας οὕτω σύμπαντας καταγράφει, ὥστε καὶ τούτους αὐτοὺς φωτοβολεῖν. καὶ γε τὸ διὰ τοῦ θεαρχικοῦ φωτὸς φωτισθὲν τοῦτο φῶς ἀναφαίνεσθαι καὶ αὐτὸ ἐκσελαγίζον ὑπὲρ ἅπαν τὸ καθ' ἡμᾶς ἠλιακὸν σέλας καὶ ὑπὲρ τὴν τῶν ἀστέρων συμπάντων δόξαν². Θεῶ γὰρ συνημμένοι τῶ ἀθανάτῳ ἀθάνατοι καὶ αὐτοὶ καθίστανται καὶ ἀκήρατοι, ὡς ὁ Κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν ἐπηγγέλιτο: «Πάτερ, εἰπὼν, οὐς δέδωκάς μοι, θέλω, ἵνα ὅπου εἶμι ἐγώ, κἀκεῖνοι ὡς μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν, ἵνα πάντες ἐν ᾧσι, καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοί, καγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ᾧσιν». Τοιαῦτά τινα εἶπον, ὅσοι ἐκ τῶν μελιρρύτων ποταμῶν, τῶν διασχίζόντων τὴν περιοχὴν τοῦ παραδείσου σταγόνας τινὰς ἐγεύθησαν καὶ θείων ἐνοράσεων ἠξιώθησαν, καθ' ἃς σπινθηρὰς τινὰς συνέλαβον καὶ ἀρρήτου χαρᾶς ἐπληρώθησαν, ἀναφωνοῦντες: «Παράδεισε, παράδεισε, ὁ διὰ τὸν Ἀδὰμ πεφυτευμένος καὶ διὰ τὴν Ἐῦαν κλεισμένος!» Ὁ ἱερός Ἀβγουστίνος τοῦτο μόνον ἠδυνήθη νὰ εἴπῃ γράφων εἰς τὴν κόρην τῆς ἀγίας Παύλας περὶ τῆς εὐτυχίας τοῦ παραδείσου: «Ἡ ψυχὴ θὰ εὐφραίνεται ἐκεῖ ἐκ τῆς ἀνυπαρξίας τοῦ κακοῦ καὶ ἐκ τῆς μετοχῆς τοῦ καλοῦ καὶ δὴ ἐκ τῆς μακαρίας θέας τοῦ Θεοῦ». «Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ ὅλα ἔχουν εἰπωθῆ», γράφει ὁ Ὑάκινθος. Ἀναλύσωμεν αὐτά.

α'. Ἀνυπαρξία τοῦ κακοῦ. Τοιούτου εἴδους εὐτυχίαν εἰς τὸν παράδεισον ὅλοι τὴν ἐννοοῦμεν ἔχοντες βεβαίως ὑπ' ὄψιν τὸ πλῆθος τῶν κακῶν, ὧν γέμει ἡ γῆ ἡμῶν διὸ καὶ ὀρθῶς ὠνομάσθη κοιλὰς τοῦ κλαυθμῶνος. Ἡ ζωὴ μας εἶναι φρικτὴ δοκιμασία, συνέχεια ἀτελείωτος τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν παθῶν. Εἰς τὸ σῶμα δοκιμάζομεν τὸν κάματον, τὸν πόνον, τὴν πτωχείαν, τὰ συμπτωματικὰ πάθη καὶ ἄλλας χιλίας στερήσεις. Εἰς τὴν ψυχὴν δοκιμάζομεν τυρρανικὰς ἐπιθυμίας, θλίψεις, στενοχωρίας, πικρίας καὶ πάλιν ἀκατάπανστον μεταξὺ σαρκὸς καὶ πνεύματος. Ὅλα ταῦτα δὲν θὰ ὑπάγουσιν εἰς τὴν αἰωνίαν μακαριότητα, ἐνθα «ἀπέδρα πᾶσα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός», ἐνθα «ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, καὶ ὁ θάνατος οὐκέτι ἔσται, οὔτε πένθος, οὔτε κραυγὴ, οὔτε πόνος»³. Τί καλόν, τί τερπνὸν δύναται νὰ ἔχῃ ὁ βίος οὗτος, ὅταν ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἐπίταγμα τῶν μακαρισμῶν τοῦ Κυρίου: «Μακάριοι οἱ πτωχοί, οἱ πενθοῦντες καὶ κλαίοντες», καὶ δὴ τὸ ἐν τῇ Διαθήκῃ αὐτοῦ «θλίψιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔξεται»;

1. Κεκραγάριον, μετάφρ. Ἐγγ. Βουλγάρεως. Βιβλ. Γ', «Περὶ τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ τέρψεως» σ. 122.

2. Ἀποκάλ. κα', 4.

καὶ τὸ «στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδός, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν»; Οὐδεμία ἐνόησιν ἢ κούρασις εἰς τὸν παράδεισον, ἵνα διαταράξῃ τὴν εὐτυχίαν μας. Ὁ κορεσμός, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν ἄρνησιν τῆς εὐτυχίας, ἐπέροχεται εἰς τὰς ἐπιγειοὺς ἀπολαύσεις, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν ψυχὴν. Εἰς τὸν παράδεισον θὰ εἴμεθα πάντοτε ἱκανοποιημένοι καὶ δὲν θὰ εἴμεθά ποτε κεκορεσμένοι· διότι εἰς πᾶσαν στιγμὴν τίποτε δὲν θὰ μᾶς λείπῃ ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς εὐτυχίας μας καὶ ἔμπροσθεν τῆς θείας μεγαλειότητος θὰ ἔχωμεν πάντοτε νέας ἱκανοποιήσεις, βλέποντες τὸν Θεὸν «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον».

β'. *Ἡ ἀπόλαυσις ὅλων τῶν ἀγαθῶν.* Πῶς δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν τὰ ἀγαθὰ ταῦτα, περὶ ὧν ὁ Παῦλος ἔγραψεν «ἃ οὐκ ἔξον ἀνθρώποις λαλῆσαι;» Τί εἶναι δυνατόν; Ὁ μακάριος Βασίλειος Καισαρείας τὰ τοῦ ΛΓ' Ψαλμοῦ ἐρμηνεύων γράφει: «Γεύσασθε, εἶπε, καὶ οὐχὶ ἐμπλήσθητε· διότι νῦν μὲν ἐκ μέρους γινώσκομεν καὶ δι' ἐσόπτρου βλέπομεν καὶ δι' ἀνύγματος τὴν ἀλήθειαν· ἤξει δέ ποτε καιρὸς, ὅτε ὁ νῦν ἄρραβὼν εἰς τὸ γεῦμα τοῦτο τῆς χάριτος εἰς τελειότητα ἡμῖν τῆς ἀπολαύσεως καταστήσει. («χορηγησόμεθα ἐν τῷ ὀφθαλμῷ μοι τὴν δόξαν σου»). Ὡς τοῦ μέλιτος δὲ ἡ φύσις, οὐ τοσοῦτον τῷ λόγῳ δύναται παραστήναι τοῖς ἀπείροις, ὅσον ἀπ' αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν γεῦσιν αἰσθήσεως, οὕτως οὐδὲ ἡ χρηστότης τοῦ θείου λόγου ἐναργῶς παραδοθῆναι διδασκαλίαις δύναται, ἐὰν μὴ τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα ἐπὶ πλείον βασιανίσαντες δυνηθῶμεν τῇ οἰκείᾳ πείρᾳ καταλαβεῖν τὴν χρηστότητα τοῦ Κυρίου». Ἄλλ' ὁ διαλύσας τὰ ἐμπόδια καὶ διεισδύσας εἰς τὸ ὑπερέραν εἶναι ὁ φιλόσοφος τῆς ἐκκλησίας, ὁ Νυσσαῶν φωστήρ. οὗτος θαυμασίως ἐξηγούμενος διασαφηνίζει τὸ ζήτημα ὧδε: «Ὁ τὴν διάνοιαν ὑψηλὸς τῷ ἐποπτικῷ τε καὶ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ ὡς παρὸν κατανοήσας τὸ δι' ἐλπίδος τοῖς ἀγαθοῖς ἀποκείμενον, καὶ παρελθόν τῇ ψυχῇ πᾶν τὸ φαινόμενον, ἐντὸς τῶν οὐρανίων ἀδύτων παρεισδύς καθάπτεται τῆς ἀκριβείας τῶν ἐπιτροπέωντων, δι' ὧν φησι: «Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς;» (Δαβίδ), τῷ αὐτῷ

1. Εὐτυχῶς ἐν τῇ Γενέσει ὑπάρχει ἡ περιγραφή τῆς Ἑδέμ, καὶ ὁ Ἱεζεκιὴλ παραβάλλει αὐτὴν πρὸς τοὺς κήπους τοῦ Ἀσοῦρ ἐν Βαβυλῶνι. Ἄλλ' ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ μεμονωμένος γίνεται λόγος περὶ παραδείσου καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν. Οἱ πατέρες ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ τὰς μεταφορὰς καταφεύγουσι εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ δὴ εἰς τὸν προφητὰν Δαβίδ, ὅστις ἐν τῷ προφητικῷ αὐτοῦ χαρίσματι εἶπερ τις καὶ ἄλλος ὄραματίσθη ταῦτα καὶ ἀπεκάλυψεν ἡμῖν.

2. Τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ γράφει καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος: «Γλυκύτητα μέλιτος πῶς ἀναγγελοῦ τοῖς ἀγνοοῦσιν; αἰσθησις λόγου παντὸς ἐναργεστερὰ πρὸς πείραν, καὶ ὡσπερ τῶν ὕψων αἱ γεύσεις σαφῶς παριστάσι τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ποιότητος μετὰ τοῦ ἡδέος τὸ γλυκύ, οὕτω καὶ τῶν θείων χαρισμάτων οὐ ψιλὰ μᾶλλον ἐπαγγελίαι τὴν δύναμιν ἐρμηνεύουσι, ἀλλ' εἶπωσ γένοιτό τις καὶ εἰς πείραν ἐλθεῖν, τότε δὴ μᾶλλον εἴσονται σαφῶς τῆς ἐνούσης αὐτοῖς χάριτος τὴν ἐνέργειαν».

μορίῳ τοῦ λόγου τὸ μὲν οὐράνιον θαυμαστικῶς μεγαλύνων καὶ ἐξαίρων τῷ λόγῳ, τὸ δὲ ἐπὶ γῆς τοῖς τῶν ἀρρητῶν ὀφθαλμοῖς σπουδαζόμενον καταφρονήσας καὶ σκωπτικῶς ἐξευτελίζων καὶ μυσαττόμενος... οὗ χάριν προκαταγινώσκει τῷ λόγῳ τῆς περὶ τὸ καλὸν ἀκρισίας, κτηνώδη ἑαυτὸν λέγων εἶναι, ἕως ἐν ἐκείνοις τὸ ἀγαθὸν οὐχ ἑώρα· ἐπεὶ δὲ ἐγένετο μετὰ τοῦ Θεοῦ—Θεὸς δὲ ὁ λόγος—καὶ πρὸς δεξιὸν ὠδηγήθη—ὀδηγὸς δὲ γίνεται αὐτῷ δεξιὸς διὰ τῆς βουλῆς ὁ λόγος—καὶ εἶδε τὴν ἐν ἀρετῇ δόξαν, δι' ἧς γίνεται τοῖς πρὸς οὐρανὸν βλέπουσιν ἡ ἀνάληψις, τότε χρῆται ταῖς φωναῖς ἐκείναις, ὧν ἡ μὲν ἐν θαύματι ποιεῖ τὸ ἐν οὐρανοῖς ἀγαθόν, ἡ δὲ τὸ οὐτιδανόν τε καὶ μάταιον τῆς ἠπατημένης περὶ τὸν βίον σπουδῆς διαπτύει¹».

Δ'. Ὅποια τὰ σώματα ἡμῶν ἐν τῇ κοινῇ ἀναστάσει;— Μεταστοιχείωσις καὶ ἀφθαρτοποιήσις, νέον σῶμα καὶ ἐξαυλωμένοι αἰσθήσεις— Πολυπραγμοσύνη τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ— Ἐπίσκεψις εἰς τὸν ὀμηρικὸν ἄδην— Σύγκρισις πρὸς τὴν φύσιν καὶ ὑπόστασιν τῶν ἀγγέλων— Τὰ ἐξαιρετὰ πλεονεκτήματα τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ σωμάτων, καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀπολαύσεων— Πάντα τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ εἶναι ὑπέρτερα τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν «πάντα ὑπὲρ ἔννοιαν, πάντα ὑπερένδοξα»— Δέον νὰ δημιουργήσωμεν νέον λεξιλόγιον πρὸς ἔκφρασιν καὶ αἰσθητοποιήσιν αὐτῶν.

Ἀλλαγὴ καὶ μετασχηματισμὸς τοῦ σώματος. Περὶ τῆς ἀφθαρσίας τοῦ σώματος εἴπομεν ἀνωτέρω τὰ δέοντα, ὅτι αὐτὸ τὸ βαρὺ καὶ φορτικὸν νῦν σῶμα μετὰ τὴν μέλλουσαν κοινὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν μετὰ τῆς ψυχῆς ἔνωσιν θὰ περιβληθῆ ἀφάνταστον δόξαν καὶ τιμὴν. καὶ αὐτὸ τὸ παραμυρωμένον ἐν τῇ ζωῇ ἀσθενικὸν καὶ ἀνάπηρον εἰς τὸν παράδεισον θὰ εἶναι ἀρτιμελὲς ἀποκατεστημένον καὶ ἔνδοξον, ὅπως τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, «ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ

1. Καὶ ἀλλαχοῦ τὸν Δαβὶδ ἐπικαλεῖται λέγοντα: «Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης» (ριε', 2). Ὁ Βασίλειος εἶχεν ἐρμηνεύσει τὸ ρητόν: ὅτι πᾶς ἄνθρωπος συμκρίνων τὰ οὐράνια πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην μακαριότητα ψεύστης ἐστίν, ὁ δὲ Γρηγόριος σχολιάζων αὐτὸ γράφει: «τί ἐστὶ τὸ θνωὸς καλόν; ἰδίων ὀφθαλμῶν ἐκάστῳ χρεῖα, ἵνα τὸ κάλλος ἐκεῖνο θεάσθαι, ὅπερ ὁ μὲν ἰδὼν κατὰ τινα θεῖαν δωρεάν τε καὶ ἐπίπνοιαν, ἀνερμήνευτον ἐν τῷ ἀπορρητῷ τῆς συνειδήσεως ἔχει τὴν ἐκπληξιν, ὁ δὲ μὴ θεασάμενος οὐ γινώσεται τὴν ζημίαν. Καλῶς δέ μοι δοκεῖ ὁ μέγας Δαβὶδ τὴν ἀμηχανίαν ἐνδεδεῖσθαι ταύτην, ὃς ἐπειδὴ ποτε τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος ὑψωθείς τὴν διάνοιαν εἶδεν ἐκεῖνο τὸ ἀμήχανον καὶ ἀπόρητον κάλλος ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκστάσει, εἶδε δὲ πάντως ὡς ἄνθρωπῳ δυνατόν ἰδεῖν, ἔξω τῶν τῆς σαρκὸς προκαλυμμάτων γενόμενος· ἐπεὶ δὲ εἰπεῖν τι ἄξιον τοῦ ὀφθέντος ἐπεπόθησεν ἐκείνην ἐξεβόησε τὴν φωνήν, ἣν πάντες οἶδασιν, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης, οὐχὶ μίσει τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἀσθενεῖα τῆς διηγήσεως». Βλ. τοῦ αὐτοῦ Νόσου «Τίς ἡ ἐν τῷ παραδείσῳ ζωὴ καὶ τί τὸ ἀπηγορευμένον ξύλον», Migne Patr. gr. 44, σ. 197 - 201.

σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ»¹. Δικαιολογῶν δὲ τοῦτο ὁ Παῦλος γράφει: «ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύνανται, οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ... πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα... δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν»². Ὁ δὲ ἅγιος Μεθόδιος Πατάρων γράφει: «ἐπαποκρίνεται γοῦν ὁ ἀπόστολος: δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸν θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν» (Α Κορ. ιε', 53). φθαρτὸν δὲ καὶ θνητὸν ἐνδύομενον ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν τί ἂν εἴη ἕτερον παρὰ τὸ σπειρόμενον ἐν φθορᾷ καὶ ἀνιστάμενον ἐν ἀφθαρσίᾳ (ὅτι μὴ φθαρτὴ ἔστιν ἡ θνητὴ ψυχὴ, ἀλλὰ τὸ θνητὸν τοῦτο καὶ φθειρόμενον σαρκίον), ἵνα, καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ;... εἰ δέ τις εἰκόνα μὲν χοϊκὴν τὴν σάρκα αὐτὴν οἶοιτο λέγεσθαι, ἄλλο παρὰ τὴν σάρκα σῶμα πνευματικόν, ἐνθυμηθῆτω δὴ οὗτος πρότερον, ὅτι Χριστός, ὁ οὐράνιος ἄνθρωπος, τὸ αὐτὸ σχῆμα τῶν μελῶν καὶ εἰκόνα καὶ σάρκα τὴν αὐτὴν τῇ ἡμετέρῳ φορέσας ἐφάνη, δι' ἣν καὶ ἄνθρωπος ἐγένετο, ἵνα, καθάπερ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται»³. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἄλυτον κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα περιέλαβεν «Εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας γραφῆς» Μιχαὴλ ὁ Γλυκᾶς⁴.

Κεφ. ση'. «Περὶ τοῦ πῶς ὀνομάζει, πνευματικὸν ὁ ἀπόστολος (Α' Κορ.

1. Φιλιπ. γ', 21. Ἐνταῦθα ὁ ἀπόστολος ἐλέγχων τοὺς τὰ ἐπίγεια φρονοῦντας καὶ «ὄν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνη αὐτῶν» ἐπάγεται τὸ ἀξιοπρόσεκτον «ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτήρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν». 19-20.

2. Α Κορ. ιε', 50-53. εἶπε δὲ ἀνωτέρω «καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ». 49. Κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν ἀνάστασις ἐστὶ πάντως συνάφεια πάλιν ψυχῆς τε καὶ σώματος καὶ δευτέρα τοῦ διαλυθέντος καὶ πεσόντος ζῆφου στάσις... ἐπεὶ μῆτε τὴν ὑπαρξίν κεχωρισμένην ἔσχον, μῆτε τὴν ἀρετὴν μῆτε τὴν κακίαν ἢ ψυχὴ μετῆλθε δίχα τοῦ σώματος, δικαίως ἀμφοῖν αἶμα καὶ τῶν ἀμοιβῶν τρέπονται». Ἐκδοσις Ὁρθοδ. πίστεως Δ', 24. Ὁ δὲ Χρυσόστομος κηρύττει: «Δόγμα δὲ ἐντεῦθεν διδασκόμεθα ἐκκλησιαστικόν, ὅτι τὸ σῶμα, τὸ τοῖς πειρασμοῦς ὑπομένον καὶ τὰς βασάνους, αὐτὸ συνανίσταται τῇ ψυχῇ, ἵνα καὶ τῆς δόξης συναπολαύσῃ» οὗ γὰρ δίκαιον ἄλλο μὲν πάσχειν, ἄλλο δὲ ἀνίστασθαι» (ἐν τῇ «Εἰς τὸν μακ. Ἰωβ Σειρᾷ», κεφ. 19). Ὁ Νύσσης προχωρεῖ πλεον: «εἰμὴ ἀκριβῶς τὸ ἴδιον ἐπανελθοῖ, ἐκ δὲ τοῦ ὁμογενοῦς ἀντὶ τοῦ ἰδιάζοντός τι παραληφθεῖν, ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου γενήσεται καὶ οὐκ ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον ἀνάστασις, ἀλλὰ καινοῦ ἀνθρώπου δημιουργία» (Τόμ. Γ', σ. 214. Βλ. τὸ ἄθρον τοῦ Μ. V. Kelly, St. Gregory of Nyssa and Paradise, ἐν Ecclesiastical Review IV, 1931, No 4, σ. 337-359).

3. Περὶ ἀναστάσεως βιβλ. Β', 18, ἔκδοσις G. N. Bonwetsch, Methodius von Olympus I. Schriften. Erlangen - Leipzig 1891, σ. 229, 233.

4. Ἐκδοσις τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου. Ἀλεξάνδρεια 1912, τόμ. Β', τὰ πρῶτα 29 κεφάλαια εἶχον ἐκδοθῆ ὑπὸ Ἰω. Λευγκαβίου, ἄπερ παρέλαβεν ὁ Migne ἐν τόμῳ 158 τῆς Ἑλλ. Πατρολ. σ. 648-971. τὴν δὲ «Χρονικὴν ἱστορίαν τῆς Κοσμοποιίας» τοῦ Γλυκᾶ ἐξέδοτο ὁ Ὀλύμπιος Χριστόδ. Εὐθυμιάδης ἐν Θῳνικῇ 1858.

ιε', 53). τὸ σῶμα ἐκεῖνο, τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστησόμενον». Ἰωαννικίῳ μοναχῷ τῷ γραμματικῷ.

«Ἐπίγνωθι οὖν, ὅτι μέτοχος ὑπὸ Θεοῦ παρήχθη πνεύματος ἁγίου κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀδάμ, ὡς ὁ μέγας διέξεισι (sic) Κύριλλος, ἐφ' ᾧ καὶ πνευματικὸς ἐκεῖνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἅτε δὴ τὸ εἶναι διὰ τοῦ θείου λαβῶν ἐμφυσήματος (σ. 273, 11)... ἀλλ' ἐπειδὴ «ἡ ἐπιζομένη χάρις», ὡς ὁ Νύσσης φησὶ θείος Γρηγόριος, οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, «ἀλλ' ἡ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις», ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὸν ἐκ νεκρῶν ὀψέποτε ἀναστησόμενον ἄνθρωπον μετὰ πνευματικοῦ σώματος ἐγερωθῆναι παραπλησίως τῷ πνευματικῷ δηλ. καὶ πρώτῳ Ἀδάμ» (σ. 274, 4). Κατὰ ταῦτα καὶ οὗτος ἀποδέχεται, ὅτι οἱ νεκροὶ θὰ ἀναστηθῶσι μετὰ σώματος ἀφθάρτου ἦτοι ἐξαυλούμενου καὶ ἐπιφέρει:

Κεφ. 13β'. «Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι παχὺ τὸ σῶμα ἡμῶν ἔσται καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν... Διατί... ἀπὸ φθορᾶς οὕτω μετεστοιχείωσε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα πρὸς ἀφθαρσίαν ὁ Κύριος; ἵνα μάθωμεν, ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα, ὧν αὐτὸς ὁ Κύριος ἔφθασε γενέσθαι πρωτότοκος ἐγερωθὲς ἐκ νεκρῶν, τοιαῦτα κατὰ φύσιν ἀναστήναι μέλλουσι δηλονότι καὶ ἀφθαρτα, λεπτά τε καὶ κοῦφα καὶ αἰθέρια, κατὰ τὸν Πηλουσιώτην Ἰσιδώρον, ἀπηλλαγμένα τε πάσης παχύτητος, ὡς πού φησὶ καὶ ὁ τὴν γλωττιαν χρυσοῦς» (σ. 419, 5). Καὶ σαφέστερον ἐπεξηγούμενος τὰ ἀνωτέρω ἐπιπροστίθῃσιν:

«Ἐπειδὴ τὸ σῶμα τοῦτο, ὃ περικείμεθα νῦν, ἀπό τε σπορᾶς καὶ αἵματος ἔχει τὴν ὑπαρξιν... τὸ δὲ πνευματικὸν ἐκεῖνο καὶ ἀφθαρτον σῶμα οὐκ ἔξ αἵματος καὶ σπορᾶς διαπλάττεται, ἀλλ' ἔξ αὐτοῦ τοῦ παναγίου πνεύματος, τῆς ψυχῆς ἐνούμενης καὶ αἰθίς τῷ ἰδίῳ σώματι, τῶν διαλυθέντων στοιχείων ἔν γε τῷ τοῦ θανάτου καιρῷ συνερχομένων ἅμα καὶ ἀφθαριζομένων τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ παναγίου πνεύματος» (σ. 424-425).

Οὕτω περίπου ἐπίστευον περὶ τῶν νεκρῶν καθ' Ὅμηρον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ὅτι ἦσαν «κάρηνα ἀμενηνά» καὶ «σκιαὶ αἴσουσσαι». μόνος δὲ ὁ μεταλαμβάνων αἵματος «οἶος πέπνυται» δηλ. ζωογονεῖται καὶ ἠδύνατο νὰ ὀμιλήσῃ μετὰ τοῦ εἰς τὸν ἄδην κατελθόντος Ὀδυσσεῶς. ἄλλως ἔφωεν ὡς ἡ μήτηρ του, περὶ ἧς ὁ ποιητὴς γράφει:

«Ὡς ἔφατ'. αὐτὰρ ἔγωγ' ἔθελον φρεσὶ μερμηριξίας
μητρὸς ἐμῆς ψυχὴν ἐλέειν κατατεθνηκυῖης.
τρὶς μὲν ἐφωρομήτην, ἐλέειν τε μι θυμὸς ἀνώγει,
τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἦ καὶ ὄνειρον
ἔπατ', ἐμοὶ δὲ ἄχος ὄξυ γενέσκετο κηρόθι μᾶλλον».

καὶ κατατέρω: «Ἄλλ' αὕτη δίκη ἐστὶ βροτῶν, ὅτε κέν τε θάνωσιν'
οὐ γὰρ ἔτι σάρκας τε καὶ ὀστέα ἴνες ἔχουσιν...
ψυχὴ δὲ ἤντ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται»¹.

1. Ὀδυσ. Α 204-209, καὶ 219-219.

Ἐπειδὴ εἶπομεν, ὅτι ὁ πατήρ Ὑάκινθος ταυτίζει σχεδὸν τὰ σώματα, ἅπερ μέλλουσι νὰ λάβωσιν οἱ ἄνθρωποι, πρὸς τοὺς ἀγγέλους, φέρ' ἴδωμεν τί δογματίζει περὶ τούτου ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὃν οἱ Ἀντικοὶ ἀποστρεφόμενοι ὡς σχισματικὸν δὲν λαμβάνουσιν εἰς χεῖρας: «Τὰ μὲν αἰσθητικὰ καὶ ἄλογα τῶν ζῶων πνεῦμα ἔχει μόνον ζωτικόν, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο καθ' ἑαυτὸ ὑφίστασθαι δυνάμενον, νοῦ δὲ καὶ λόγου τελέως ἀμοιρεῖ. τὰ δὲ ὑπὲρ αἰσθησιν παντάπασιν, Ἄγγελοι τε καὶ Ἀρχάγγελοι, ἅτε νοεροὶ καὶ λογικοὶ νοῦν ἔχουσι καὶ λόγον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πνεῦμα ζωοποιοῦν, ἐπειδὴ μηδὲ πνεῦμα τὸ παρ' αὐτοῦ ζωοποιούμενον. ἄνθρωπος δὲ μόνος κατ' εἰκόνα τῆς τρισυποστάτου φύσεως νοῦν ἔχει καὶ λόγον καὶ πνεῦμα τοῦ σώματος ζωοποιόν, ἐπεὶ καὶ σῶμα τὸ ζωοποιούμενον» (Λόγος εἰς τὰ φῶτα).

Τὰ σώματα τῶν μακαρίων ἐκείνων θὰ εἶναι πεπροικισμένα 1) μετὴν ἀπάθειαν, ἥτοι δὲν θὰ ὑποφέρουν, οὔτε θὰ δέονται τροφῆς, ἀναπαύσεως ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ἐπιγείων. 2) μετὴν λαμπρότητα, ἥτοι θὰ εἶναι φωτεινὰ καὶ λάμποντα ὡς ὁ ἥλιος, ὡς ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγει: «οἱ δίκαιοι ἐκλάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν» (Ματθ. ιγ' 43). 3) μετὴν εὐκνησίαν, μεταφερόμενα ὡς κοῦφα καὶ ἐλαφρὰ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον στιγμιαίως, ὅπως καὶ τὰ πνεύματα. 4) μετὴν ἐξαύλωσιν. Τὸ σῶμα θὰ εἶναι λεπτὸν καὶ σχεδὸν πνευματικὸν (γράφει ὁ Ὑάκινθος), χωρὶς ὅμως νὰ παύσῃ νὰ εἶναι σῶμα. Θὰ δύναται νὰ διέρχεται διὰ τῶν σωμάτων, ὡς διέρχεται ἡ ἡλιακὴ ἀκτίς διὰ τοῦ κρυστάλλου. Ἄλλ' ἡ περιγραφή αὕτη εἶναι ἐκείνη, ἣν ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὰ Ἀμφιλόχεια ἀποδίδει εἰς ἀγγέλους. «Ἡ μὲν οὐσία τῶν ἀγγέλων ἀέριον πνεῦμα, εἰ τύχοι, πῦρ ἄυλον κατὰ τὸ γεγραμμένον· διὸ ἐν τόπῳ εἰσὶ καὶ ὄρατοὶ γίνονται ἐν τῷ εἶδει τῶν οἰκείων αὐτῶν σωμάτων τοῖς ἀξίοις ἐμφανιζόμενοι. ὁ μὲντοι ἁγιασμός ἕξωθέν ἐστιν τῆς οὐσίας· οὐ γὰρ φύσει ἅγιοι αἱ τῶν οὐρανῶν Δυνάμεις, ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν τῆς πρὸς ἀλλήλους ὑπεροχῆς τοῦ ἁγιασμοῦ τὸ μέτρον παρὰ τοῦ Πνεύματος ἔχουσιν». Καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος «Σὺ δὲ ὄρα, ὅτι οὐκ ἔχομεν οὐδὲ τὴν νοητὴν φύσιν καὶ ἐπουράνιον ἀσωμάτως ἰδεῖν, εἰ καὶ ἀσώματος (ὡς πρὸς τὸν Θεὸν πάντως), πῦρ καὶ πνεῦμα προσαγορευομένην» (μεταφορικῶς)¹. Πῶς δὲ ἀσώ-

1. Καὶ ὁ ποιητὴς τοῦ «Ἀπολεσθέντος παραδείσου» αἰθερίαν δέχεται τὴν φύσιν τῶν ἀγγέλων, οὗς χαρακτηρίζει «πνεύματα ζῶντα ἐν ἐκάστῳ μέρει αὐτῶν, οὐχὶ δὲ ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ἐν τοῖς σπλάγχθοις, ἐν τῇ καρδίᾳ, ἐν τῇ κεφαλῇ. δὲν δύνανται ν' ἀποθάνωσιν, εἰ μὴ διὰ τῆς ἐκμηδενίσεως. οὔτε ἡ ρουστὴ ὑφὴ δύναται νὰ λάβῃ θανάσιμον τραῦμα, ὅπως ἄτρωτος εἶναι ὁ οὐχ ἦττον ρουστός ἀήρ. Πνεῦμα τοιοῦτο ζῆ ὄλον καρδιά, ὄλον κεφαλὴ, ὄλον ὄμμα, ὄλον οὖς, ὄλον αἰσθήσεις, ὄλον νόησις. Μέλη λαμβάνουσιν ὡς ἀρέσκει αὐτοῖς, χροῶμα δὲ καὶ σχῆμα ἢ μέγεθος προσλαβάνουσιν, ὡς ἀρέσκει αὐτοῖς, χροῶμα δὲ σχῆμα ἢ μέγεθος, οἷον αὐτὰ ἐδρίσκουσι κάλλιστον ἀραιὸν ἢ πυκνόν» ἐπὶ πλέον ὁ εὐφυῆς καὶ εὐφάνταστος Μίλτων γράφει καὶ ταῦτα: «Τροφήν ἀπαιτοῦσιν αἱ νοεραὶ ὑποστάσεις, ὅσον ἡ οὐσία ἡμῶν ἢ λογικὴ, καὶ ὅταν

ματοι, ἀφοῦ γεύονται τροφῆς; (ὄρα φιλοξενίαν Ἀβραάμ) περὶ τούτου κατωτέρω.

Τέλος οἱ μακάριοι μὲ τρόπον ἀκατανόητον δι' ἡμᾶς θὰ ἀπολαμβάνουν τὰ ἀγαθὰ ἀναλόγως πρὸς ὅσα ὑπέφεραν εἰς τὴν γῆν αὐτήν. Οἱ ὀφθαλμοί, οἱ ὁποῖοι ἔχυσαν δάκρυα διὰ τὸν πλησίον καὶ περιορίσθησαν εἰς ὅτι ἄγνόν καὶ ἅγιον, θὰ λάμπουν ὡς τὰ ἄστρα καὶ θὰ εὐφραίνονται ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἀγγέλων, τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ τοῦ θριαμβεύοντος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀκοή, ἣτις ἔμεινε ἀπονενεκρωμένη καὶ κωφὴ εἰς ὅτι ἀθέμιτον καὶ παρόνομον, θὰ ἀκούσῃ τὰς ὑπερόχους μελωδίας τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ ὄσφρησις θὰ τέρπηται ἀπὸ τὰς ἑξαισίας εὐωδίας, τὰς ἐκπεμπομένας ἀπὸ τὰ ἔνδοξα σώματα τῶν ἐκλεκτῶν. Ἡ γεῦσις, ἣτις τόσον ἐταλαιπωρήθη ἐκ τῶν νηστειῶν, θὰ δοκιμάσῃ τὰ ὑπερχόσμια ἐδέσματα τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ ἀφῆ θὰ ἱκανοποιηθῆ, ὅπως αἱ τέσσαρες προηγουμέναι αἰσθήσεις. Αὐτὸς εἶναι ὁ παράδεισος διὰ τὰς αἰσθήσεις. Αἱ τέρψεις του δὲν θὰ ὁμοιάζουν πρὸς αὐτὰς τὰς ἐπιγειούς. Τοῦτο ἐπιβεβαίωι ὁ Παῦλος γράφων: «οὐ γὰρ ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρωσίς καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ» (Ρωμ. ιδ', 17). διὰ τοῦτο οἱ δεδικαιωμένοι εἰς τὸν παράδεισον θὰ ἀπολαμβάνωσι τὰς τέρψεις τῶν ἐξαῦλωμένων σωμάτων κατὰ τὸ πρότυπον αὐτῶν, τὸ ἔνδοξον σῶμα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ (κατ' Ὑάκινθον).

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἔγραψε «Πρὸς Ἀντίοχον ἄρχοντα περὶ τῶν ἐν ταῖς θεαῖς Γραφαῖς ἀπορουμένων καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς χριστιανοῖς γινώσκεσθαι ὀφειλομένων», διὰ τὴν φύσιν τοῦ παραδείσου καὶ διὰ τὰ σώματα τῶν ἐν αὐτῷ σεσωσμένων: *«Οὕτε φθαρτὸν αὐτὸν λέγομεν κατὰ τὴν τῶν παρ' ἡμῖν φυτῶν τε καὶ καρπῶν σῆψιν καὶ σκοληκόβρωτον ποιότητα, οὔτε μὴν πάντη πάλιν ἀφθαρτον κατὰ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀφθαρσίαν καὶ οὐ γινομένην παλαίωσιν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς ἡμῖν καρπούς τε καὶ παραδείσους πάσης φθορᾶς ἔστιν ὑψηλότερος, πρὸς δὲ τὴν δόξαν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν πάνυ ἐλαχὺς ἔστι καὶ πιστεύεται»*¹.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ πατὴρ Ὑάκινθος καταλήγει εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα: «Δὲν μποροῦμε νὰ ἐννοήσουμε τίποτε ἀπὸ κείνα πού μᾶς λέγει ἡ Ἐκκλησία, ὅτι θὰ βροῦμε στὸν παράδεισο» (σ. 139), καὶ φέρει τὸ ἐξῆς παραδειγμα:

«Ἄς φαντασθοῦμε ἓνα παιδί πού γεννήθηκε, μεγάλωσε καὶ ἀνατράφηκε σὲ μιὰ γαλαρία, χωρὶς νὰ ἰδῆ ποτε φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τὴν ὠραία φύσι. Ἄν σ' αὐτὸ τὸ παιδί ἦ μητέρα του, πού ἤθελε νὰ τὸ διδάξῃ, τοῦ ἔλεγε: «Παιδί μου, ξέρεις ποσὸ λαμπερὸς εἶναι ὁ ἥλιος; πολὺ περισσότερο

οἱ πρωτόπλαστοι παρέθηκαν τῷ ἀγγέλῳ τράπεζαν ἐρωτῶντες, ἂν τρώγῃ, εἶπε: δὲν ἀποποιούμαι. οὐδὲν θαυμάσιον, ἐὰν ἐκείνο, ὅπερ ὁ Θεὸς ἔκρινε κατάλληλον δι' ἡμᾶς, μεταποιᾷ εἰς ἰδίον μου στοιχείον».

1. Migne Patr. gr. τόμ. 28, στήλ. 628. Δύο λέξεις ἐνταῦθα ἐδιωρθώσαμεν τὸ σκοληκῶν εἰς σκοληκόβρωτον καὶ τὸ ὀφειλομένων εἰς ὀφειλομένων.

ἀπὸ τὸ λυχνάρι, ποὺ ἔχουμε ἐδῶ. Ὁ ἥλιος εἶναι ἓνα μεγάλο φῶς, ποὺ φωτίζει ὅλο τὸν κόσμο...» Ἄν ἔπειτα ἔπαιρνε ἓνα ξηρὸ φύλλο, ποὺ τυχαῖα ἔβρισκε μέσα στὴ γαλαρία, καὶ τοῦ ἔλεγε: «Βλέπεις αὐτὸ τὸ φύλλο; Σὰν αὐτὸ ὑπάρχουν πολλὰ ἄλλα χλωρὰ στὴ γῆ ἐπάνω. Ὑπάρχουν πολλὰ δένδρα μὲ ἄνθη, μὲ καρπούς. Ὑπάρχουν ἀναρίθμητα εἴδη πουλιῶν, ποὺ πετοῦν καὶ κελαϊδοῦν ἁρμονικά...». Τί θὰ καταλάβαινε τὸ παιδί ἀπ' ὅλα αὐτὰ;

Ἐγὼ φέρω καὶ τὸ ἐξῆς παραδειγμα περὶ τοῦ ἀκαταλήπτου τῆς θείας φύσεως, ἐάν δηλ. ὁ Θεὸς εἶναι «πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν»¹. Ἱσταμαι καὶ θεωρῶ σωρὸν μυρμηκῶν καὶ βλέπω αὐτοὺς διὰ μιᾶς, μὲ ἐν βλέμμα. Ἐκεῖνοι ὅμως οὔτε τὴν ὑπαρξίν μου γνωρίζουσιν, οὔτε τοὺς διαλογισμούς μου, ἂν καὶ εἶμαι πλάσμα καθὼς ἐκεῖνοι. Πόσον ὀλίγον πρέπει νὰ γνωρίζωμεν τὸν μέγαν πλάστην, ἂν καὶ αὐτὸς διὰ μιᾶς βλέπει ἡμᾶς φανερά! Στιγμαίαν αὐτοῦ θεῶν ἔχουσιν οἱ πιστοί, ὡς ἐν κατοπτρῷ (Β Κορ. γ', 18). Ἄλλ' οὔτε οἱ θεορρήμονες ἀπόστολοι, οὔτε οἱ πάνσοφοι πατέρες οἵτινες διασχίσαντες τὸν γνόφον τοῦ ἀκαταλήπτου ἔλυσαν πλείστας ἀπορίας, διεσάφησαν ἱκανῶς τὰ ἀπόρητα, ἦσαν παιδιά καὶ μύρμηκες. Ἐπίστευον καὶ ἡ πίστις γεννᾷ τὴν γνῶσιν. φωτίζει ἡμᾶς καὶ λύει τὰ αἰνίγματα.

Καὶ ὁ ὑμπέτης νοῦς, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, δὲν εὐρίσκει λόγους νὰ παραστήσῃ τὸ κάλλος τοῦ παραδείσου, καὶ διαπορῶν γράφει, ὅτι «*ιδίας φωνᾶς σημαντικᾶς ἐκείνου τοῦ κάλλους οὐ μεμαθήκαμεν. ὑπόδειγμα τοῦ ζητουμένου ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὐκ ἔστιν οὐδέν' ἐκ συγκρίσεώς γέ μιν αὐτὰ δηλωθῆναι ἀμήχανον*» τὶς γὰρ ὀλίγω σπινθηρί προεικάζει τὸν ἥλιον; ἢ ῥανίδα βραχεῖαν πρὸς τὴν τῶν ἄβύσσων ἀπειρίαν ἀνθίστησιν;... Διὰ τοῦτο Δαβὶδ ἰδὼν ἐκεῖνα... «πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης» ἀνεβόησεν. ὅτι πᾶς ἄνθρωπος φωνῇ ἐπιτρέπων τὴν τοῦ ἀφράστου φωτὸς ἐρμηνείαν ὄντως ψεύστης ἐστί. Χρὴ ἀπογνωστέον; οὐ' ἄλλ' ὅσῳ μέγα τὸ ζητούμενον ὁ λόγος ἀπέδειξε, τοσοῦτον μᾶλλον ὑποῦσθαι τὴν διάνοιαν χρὴ καὶ συνεπαίρεσθαι τῷ μεγέθει τοῦ ζητουμένου, μὴ παντελῶς γενέσθαι ἔξω τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίας»². Πρὸς

1. Γνωστὸν τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Ναζιανζηνοῦ περὶ τοῦ Θεοῦ: «Θεὸς καταλαμβανόμενος οὐκ ἔστι πλέον Θεός». Οὗτος παρέχει τὸν ἐξῆς προσδιορισμὸν ἐκ τοῦ Ἱερουλίου (κεφ. κγ', 24 «οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος») ἀφορμώμενος. «*Τὸ θεῖον ἀμερές ἐστιν, ὅλον ὀλικῶς πανταχοῦ ὑπάρχον ὄν, καὶ οὐ μέρος ἐν μέρει σωματικῶς διαιρούμενον, ἀλλ' ὅλον ἐν πᾶσι καὶ ὅλον ὑπὲρ τὸ πᾶν*». (Κεφ. ιβ', τοῦ Α' βιβλίου τοῦ Θεολογικοῦ). Καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος εἰς τὸ «Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ (δύο οὐρανοὶ κατὰ Ζυγαβηνόν), τὴν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων», γράφει: «Ὁὐ τὰ ὑπερῶα λαβὼν ἡμῖν ἀφώρισε τὰ ἐνταῦθα. οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀπαγε, ἀλλὰ συγκαταβάσεως ὁ λόγος· εἰ γὰρ τοῦτό ἐστι, πῶς τὸ ἕτερον ἔστηκε τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ λεγόμενον; «τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ». ἐκεῖνο γὰρ ἐναντίον τούτῳ. συγκαταβατικῶ τοίνυν κέχρηται λόγῳ οὐκ ἀποκλείων ἐν οὐρανῷ τὸν Θεόν, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι ἐπαναπαύεται τοῖς ἐκεῖ».

2. Περὶ παρθενίας Patr. gr. Migne, τόμ. 46, στ. 360.

κατάληψιν τῶν ὑπερφυῶν τούτων καλλονῶν τοῦ παραδείσου μίαν γέφυραν, ἐν μέσον εὐρίσκει ὁ θεῖος πατήρ, *να πλησιάσωμεν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τῆς καθάρσεως ἀπὸ τῶν παθῶν ἐνθερμαινόμενοι διὰ τῆς διηγεκοῦς τῶν ἐφετῶν μελέτης, διὰ τὰ ὁποῖα οὐδεὶς ἐκ Θεοῦ τυφλός.* Πρέπει νὰ κατορθώσωμεν νὰ ζῶμεν στιγμάς τινας καθ' ἑκάστην, ἐν τῷ παρόντι βίῳ εὐρισκόμενοι, εἰς τὰς οὐρανίας ἀύλας, νὰ προσοικειωθῶμεν ἐντεῦθεν πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ὡς ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὁ θαυμασίος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς εἰς τὴν ὁμιλίαν του: «*Ὅτι ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα λαμβάνει τὴν ἀρχὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ αἰωνία ζωὴ*» (Migne 150, στ. 807). Τοῦτο ὡς στοχαστικώτατον ἐπαναλαμβάνομεν ἀκριβῶς, ὅπερ λέγομεν μὲν πάντοτε, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπιτυγχάνομεν, «*ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου*». Ἄλλὰ ποῦ νὰ ἔλθῃ ὁ Κύριος, ἀφοῦ ὁ οἶκος, ἡ καρδιά ἡμῶν εἶναι ἐναγής; Ἄς ἀνέλθωμεν λοιπὸν ὅσοι πιστοὶ διὰ βίου καθαρότητος, διὰ τῆς ὑποδειχθείσης κλίμακος εἰς τὸν οὐρανόν.

(Συνεχίζεται)